

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ

ΣΧΟΛΗ ΣΤΕ

ΤΜΗΜΑ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΤΙΡΙΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΜΕΛΕΤΗ ΟΙΚΙΣΜΟΥ ΣΤΗΝ ΙΘΑΚΗ
ΚΑΙ ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΟΔΟΥ**

ΠΑΘΕΚΑ ΣΟΦΙΑ

ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΠΑΠΑΛΟΥ ΑΓΓΕΛΙΚΗ

ΠΑΤΡΑ 2011

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Επέλεξα την Ομηρική Ιθάκη για την εργασία μου και ειδικότερα το όμορφο χωριό της Εξωγής, που είναι πραγματικά «Εξω από τη Γη».

Αρχικά, τόσο ο Όμηρος όσο και ο Καβάφης με καθοδήγησαν από τα παιδικά μου χρόνια να «βρω» την Ιθάκη του νόστου και του ταξιδιού.

Η Ιθάκη είναι ένα νησί που έχει κηρυχθεί ως νησί ιδιαίτερου φυσικού κάλλους με παραδοσιακούς οικισμούς και έχει όλα τα «προσόντα» να προσελκύσει μια μελέτη σαν τη δική μου. Η Εξωγή είναι ένα χωριό σκαρφαλωμένο στο Νήϊο σε ύψος 340 μέτρα από τη θάλασσα στο ακρότατο βορινό σημείο του νησιού. Βρίσκεται ακριβώς πάνω από το Οδυσσειακό Ανάκτορο και αποτελεί φυσικό τοίχος προστασίας αυτού και του Αστέως και έχει ιδιαίτερη πολεοδομική δόμηση που αναπτύσσεται το 18^ο αιώνα και κεντρίζει το ενδιαφέρον κάθε ειδικού μελετητή.

Κατά τη διάρκεια της φοίτησής μου στο τμήμα «Ανακαίνισης και Αποκατάστασης κτιρίων» μεταξύ των μαθημάτων που παρακολούθησα ήταν και το μάθημα «Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική», το οποίο μου δημιουργεί έντονο ενδιαφέρον για τους παραδοσιακούς οικισμούς και την ανάγκη να προστατεύσουμε να διαφυλάξουμε τα πολιτιστικά δεδομένα ώστε να τα παραδώσουμε στο αύριο.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Σήμερα η ανάγκη της προστασίας και της διαφύλαξης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, ως κύριας έκφρασης των τοπικών πολιτισμών αποκτά ιδιαίτερη σημασία. Ένα αρχιτεκτονικό έργο δεν είναι ποτέ ένα μεμονωμένο γεγονός, υπάρχει και λειτουργεί μέσα σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, τον οικισμό, την γειτονία, το δρόμο, την πλατεία. Αυτοί είναι και οι χώροι ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, οι οποίοι εξακολουθούν να υπάρχουν σε εγκαταλελειμμένα αγροτικά σύνολα, αλλά τείνουν να εκλείψουν από τις σύγχρονες μεγαλουπόλεις της τεχνολογικής εποχής. Από την άποψη αυτή οι εγκαταλελειμμένοι οικισμοί παρουσιάζουν εξαιρετικό ενδιαφέρον για τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και τις δυνατότητες που εμφανίζονται στην δομή τους, για την ενσωμάτωση νέων τεχνολογιών και την δημιουργία νέων πολεοδομικών σχηματισμών με αναβαθμισμένους πολεοδομικά χώρου. Στην συγκεκριμένη πτυχιακή εργασία αναλύεται ο παραδοσιακός οικισμός της Εξωγής στην Ιθάκη, και γίνεται πρόταση ανάπλασης ενός κεντρικού δόμου με σκοπό να αναδείξουμε και να αναβαθμίσουμε τον παραπάνω οικισμό.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 -Το νησί της Ιθάκης.

i. Ιθάκη ο ευρύτερος γεωγραφικός χώρος.....	6
ii. Μορφολογία- Κλίμα.....	8
iii. Πληθυσμικά στοιχεία.....	9
iv. Ιστορική ανάλυση.....	11

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 -Η πολεοδομική δομή του οικισμού της Εξωγής.

i. Εξωγή.....	16
ii. Ανάλυση οικιστικού συνόλου - σχέση με το περιβάλλον.....	17
iii. Η πολεοδομική οργάνωση.....	20
iv. Περιγραφή των οικιστικών ενοτήτων.....	27

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3-Τα κτίσματα, τα υλικά και ο τρόπος κατασκευής.

i. Η τυπολογική ανάλυση.....	36
ii. Τα οικοδομικά υλικά και η κατασκευή.....	53
iii. Επίδραση των σεισμών στις κατασκευάσιμες μεθόδους.....	58
iv. Το σύστημα συγκέντρωσης νερού και οι πηγές του Καλάμου.....	59
v. Συμπεράσματα.....	62

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - Πρόταση ανάπλασης κεντρικού δρόμου.

i.	Κτίρια - Υπάρχουσα κατάσταση.....	66
	- Πρόταση αποκατάστασης όψεων.....	70
	-Ανάλυση πρότασης- Χρήση κτιρίων.....	72
	- Χρωματική πρόταση.....	73
	- Χρωματική Επιλογή.....	74
ii.	Δρόμος - Αποτύπωση δρόμου.....	75
	- Πρόταση διαμόρφωσης.....	76

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ –Με Σπύρο Αρσένη πρώην δήμαρχο Ιθάκης.....	80

VIDEO – Εξωγή Ιθάκης

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ.....	82

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	83

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σήμερα εποχή της Παγκοσμιοποίησης, υπάρχει μεγάλη ανάγκη για προστασία και διαφύλαξη των πολιτιστικών δεδομένων, αλλά και των βαθύτερων αξιών που εμπεριέχονται σε αυτά γίνεται επιτακτική. Όπως εξίσου επιτακτική γίνεται και η ανάγκη εξέλιξης και ανάπτυξής τους. Ταυτόχρονα όμως γεννιούνται και νέοι προβληματισμοί που αφορούν κυρίως το κατά πόσο είναι δυνατόν κάτι παλιό να συνυπάρξει αρμονικά με κάτι καινούριο.

Μετά την εγκατάλειψη, ερήμωση πολλών παραδοσιακών οικισμών και της υπαίθρου λόγω της αστικοποίησης των πληθυσμών αλλά και κοινωνικών μεταλλαγών εμφανίζεται με επιταχυνόμενους ρυθμούς μια ανάπτυξη βασισμένη κύρια στον τουρισμό. Έτσι οι παραδοσιακοί οικισμοί προσφέροντας αρχιτεκτονική υψηλής ποιότητας αλλά και μεγάλη αρχιτεκτονική απόκριση αποτελούν συχνά σημαντικούς τουριστικούς πόρους των ευρύτερων περιοχών τους. Τις περισσότερες φορές οι επιπτώσεις αυτής της υπερκατανάλωσης είναι συχνά δραματικές.

Η περίπτωση του οικισμού Ιθάκης, είναι περίπτωση ενός αξιολογικού οικιστικού συνόλου που δημιουργήθηκε τους τελευταίους αιώνες της ιστορίας μας και αναπτύχθηκε παρακολουθώντας τις ιστορικές, οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις ενός ιδιαίτερου κομματιού του Ελλαδικού χώρου και συγκεκριμένα των Επτανήσων.

Το κύριο χαρακτηριστικό του οικισμού είναι η απόλυτη προσαρμογή του με το περιβάλλον. Κάποτε το χωριό ευημερούσε, αργότερα όμως οδηγήθηκε σε παρακμή εξαιτίας της μετανάστευσης, της αστυφιλίας και των σεισμών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Το νησί της Ιθάκης και ο οικισμός της Εξωγής

i. Ιθάκη – Ο ευρύτερος γεωγραφικός χώρος

Ιθάκη: Πασίγνωστη σε όλο τον κόσμο, οφείλει την αίγλη της στα Ομηρικά Έπη, ενώ το όνομα της έχει ταυτιστεί με τις έννοιες στόχος, νοσταλγία, επιστροφή. Το νησί κατοικείται εδώ και χιλιάδες χρόνια ενώ ακόμα και κατά την περίοδο της μεγαλύτερης παρακμής του δεν ερημώθηκε ποτέ. Κατά την διάρκεια όλων αυτών των χρόνων διάφοροι πολιτισμοί και κατακτητές πέρασαν από το νησί. Μικρό και άγονο, εξαρτήθηκε από τις συνθήκες που επικρατούσαν από τις πολιτικές επιλογές κατά καιρούς ισχυρότερων κρατών. Σπάνια όμως απομονώθηκε αφού η παραδοσιακή ναυτική του δύναμη υπήρξε για πολλές περιόδους καθοριστική για την επικοινωνία του με μακρινότερους πολιτισμούς.

Το νησί αποτελείται από δύο χερσονήσους (χάρτης1), ίσης περίπου επιφάνειας, που συνδέονται μεταξύ τους με τον ισθμό του Αετού. Βρίσκεται ανατολικά της Κεφαλονιάς που είναι το μεγαλύτερο νησί των Επτανήσων. Το μέγιστο μήκος του νησιού είναι 29χλμ. ενώ η συνολική του έκταση 92,5 τετρ. χλμ. Είναι το μικρότερο σε μέγεθος και πληθυσμό, μετά τους Παξούς, νησί των Επτανήσων. Μορφολογικά χαρακτηρίζεται σαν ορεινό και άγριο αλλά υπάρχουν και ομαλά και κατάφυτα μέρη. Χαρακτηριστική είναι η αντίθεση άγριας και ήμερης φύσης καθώς και συνεχής εναλλαγή τοπίου.

Χάρτης 1: Ο χάρτης της Ιθάκης(πηγή Google earth)

Οι δυτικές πλευρές του νησιού είναι σχεδόν αλίμενες ενώ οι ανατολικές παρουσιάζουν πλούσιο διαμελισμό με πολλούς κόλπους. Ο μεγαλύτερος είναι ο κόλπος του Μώλου που βρίσκεται στην μέση του νησιού και εισχωρώντας βαθιά στο εσωτερικό, χωρίζει την Ιθάκη σε δύο τμήματα, το βόρειο και το νότιο. Στο εσωτερικό του κόλπου αυτού, στο νοτιότερο τμήμα του, βρίσκεται η πρωτεύουσα του νησιού της Ιθάκης το Βαθύ. Το νησί είναι γενικά ορεινό και καταλαμβάνει από τρεις ορεινούς όγκους στο βόρειο τμήμα το ομηρικό βουνό Νήριτο ή βουνό της Ανωγής (808 μ.) και το βουνό της Εξωγής (519μ.) και στο νότιο τμήμα το Πεταλιάτικο (691 μ.). στις υπώρειες αυτών των βουνών δημιουργήθηκαν κατά την μεσαιωνική εποχή οι τρεις σημαντικότεροι οικισμοί του νησιού η Ανωγή, το Σταυρονίκιον (Εξωγή)(εικ.1) και η Παλαιοχώρα.

Εικόνα 1: Η Εξωγή από το Ρουσλάνο(πηγή Ithaki.gr)

ii. Μορφολογία- κλίμα

Τα όρη του νησιού είναι αρκετά ψηλά ανάλογα με την έκταση του αφού αποτελούν δυτικότερα τμήματα των ελληνικών οροσειρών(εικ.1,2). Ποταμοί δεν υπάρχουν ούτε λίμνες. Υπάρχουν όμως υπόγεια ύδατα καρστικής προέλευσης, αποτέλεσμα των καρστικών μορφών που δημιουργούνται μέσα στους ασβεστόλιθους και τους δολομίτες που δομούν τα όρη του νησιού.

Γεωλογικός η Ιθάκη ανήκει στην Αδριατικοϊόνιο ζώνη. Τα πετρώματα της είναι κυρίως ασβεστόλιθοι, δολομίτες και μάργες. Τεκτονικώς συνίσταται από σύγκλινα και αντίκλινα και ανήκει στην γεωτεκτονική ενότητα της Ιονίου ζώνης. Η ζώνη αυτή είναι μία από τις κυριότερες σεισμικές περιοχές της Ελλάδας. Οι σεισμοί στην περιοχή είναι τεκτονικοί και στο παρελθόν(1953) έφτασαν την τάξη μεγέθους της μακρο-σεισμικής κλίμακας $6 \frac{1}{2}$ -7 .

Το κλίμα είναι ήπιο και οι θερμοκρασίες το χειμώνα σπάνια κατέρχονται υπό το μηδέν. Αυτό οφείλεται στην μεγάλη συχνότητα των υφέσεων από τα δυτικά, στους σχετικά θερμούς νότιους και νοτιοδυτικούς ανέμους και στην προστατευτική επίδραση του ορεινού κορμού της Ελλάδος ο οποίος αποτελεί φραγμό στους βόρειους και βορειανατολικούς ανέμους.

Το καλοκαίρι οι τιμές της θερμοκρασίας δεν είναι υψηλές ενώ στην δροσερότητα του θέρους συντελούν η θάλασσα και το σύστημα των ανέμων που επικρατούν.

Από κλιματολογικής πλευράς η Ιθάκη ανήκει στον Ωκεάνιο ή Πορτογαλικό τύπο του μεσογειακού κλίματος, με ήπιους χειμώνες, δροσερά καλοκαίρια, άφθονες φθινοπωρινές βροχές, μικρή νέφωση και μεγάλη ηλιοφάνεια.

Εικόνα 2: Ο κόλπος των Δεξιών(πηγή Ithaki.gr)

Εικόνα 3: Ο ορεινός κόμβος της βορείου Ιθάκης από το στενό του Αετού(πηγή Σπύρου Μετζή)

iii. Πληθυσμιακά στοιχεία

Ανάλογα με τις διαφορετικές περιόδους και τις συνθήκες που επικρατούσαν, παρατηρήθηκε αυξομείωση του πληθυσμού. Παρόλο που μέχρι την Ενετοκρατία δεν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία, επικρατεί η άποψη ότι κατά την μυκηναϊκή περίοδο, ο πληθυσμός ήταν λίγες χιλιάδες άτομα, αριθμός που διατηρήθηκε σε παρόμοια επίπεδα μέχρι και την Βυζαντινή περίοδο. Το βόρειο τμήμα της Ιθάκης δεν έπαψε ποτέ να κατοικείται καθώς είναι το πιο εύφορο τμήμα του νησιού.

Κατά το Μεσαίωνα υπήρξε σημαντική μείωση του πληθυσμού λόγω των συνεχών πειρατικών επιδρομών. Για μεγαλύτερη ασφάλεια μέχρι και την πρώτη περίοδο της Ενετοκρατίας οι κάτοικοι έζησαν στις ορεινές περιοχές όπου δημιούργησαν τους οικισμούς της Παλαιοχώρας(Περαχώρι), της Ανωγής και του Σταυρονίκιου(Εξωγής).

Τα πρώτα αριθμητικά στοιχεία που διασώζονται αναφέρουν :

1568: 60 οικογένειες

1590: 1.500 άτομα

1620: 2.500 άτομα

1655: 4.500 άτομα

.....

Στην περίοδο της Αγγλοκρατίας έγιναν επίσημες απογραφές όπου εμφανίζεται σταθεροποίηση και αύξηση του πληθυσμού, γεγονός που αποδίδεται στην εμπορική και ναυτιλιακή ακμή της Ιθάκης.

1818: 8.077 άτομα

1862: 14.451 άτομα

Αμέσως μετά την ένωση ο πληθυσμός μειώνεται λόγω της μετακίνησης προς την Στερεά Ελλάδα και της μετανάστευσης προς την Ρουμανία.

1865: 10.642 άτομα

1889: 8.821 άτομα

Η μείωση συνεχίζεται τον 20^ο αιώνα καθώς μεγαλώνει το κύμα της μετανάστευσης και ο αριθμός των ναυτικών.

1907: 9.716 άτομα

1940: 8.412 άτομα

Η ελάττωση του πληθυσμού κορυφώνεται μεταπολεμικά επειδή η μετανάστευση εξακολουθεί αμείωτη όπως και η μετακίνηση στα αστικά κέντρα, σημαντικό όμως επίσης ρόλο έπαιξαν και οι καταστρεπτικοί σεισμοί του 1953.

1951: 7.527 άτομα

1971: 4.156 άτομα

Στην πενταετία 1980-85 ο πληθυσμός σταθεροποιείται γύρω στις 3.000 καθώς πολλοί νέοι συνειδητοποιούν ότι ο τόπος προσφέρεται για μόνιμη εργασία παρόλο που οι προοπτικές δεν είναι εύκολο να προβλεφθούν. Σήμερα παρατηρείται μια τάση επιστροφής, φυσικά απόλυτα εξαρτημένης από τις ευκαιρίες απασχόλησης στο νησί που εντοπίζονται κυρίως στον ευρύτερο τομέα των υπηρεσιών και τουρισμού.

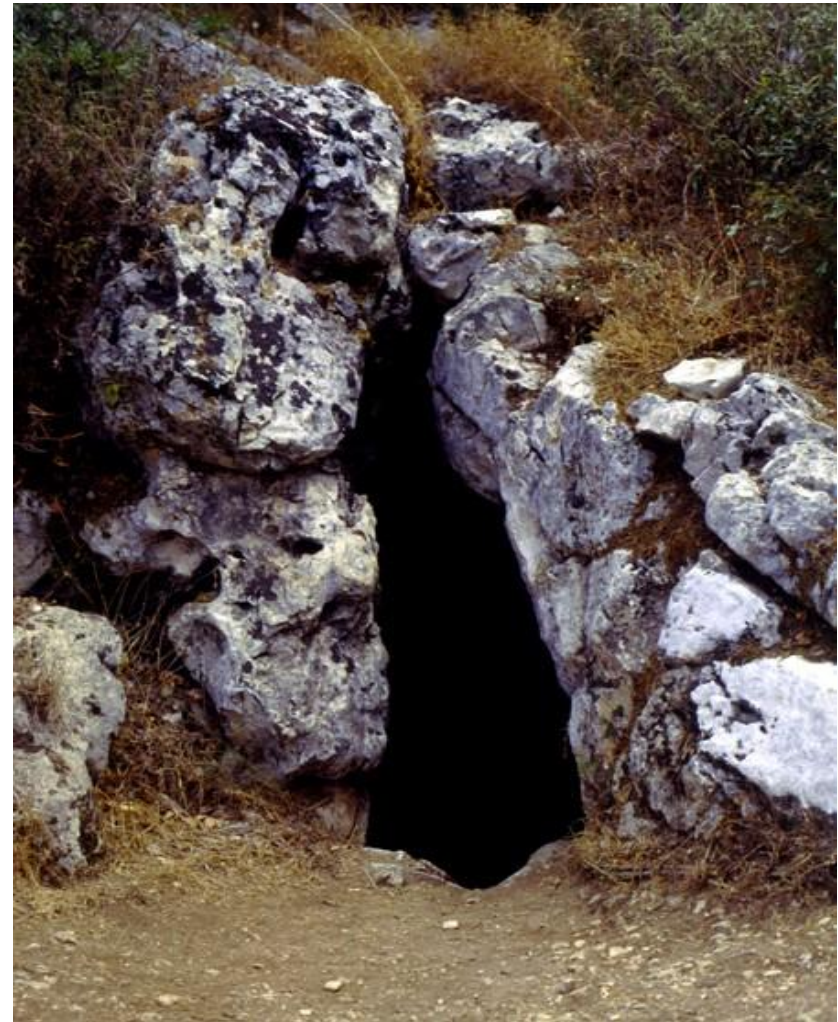
iv. Ιστορική Ανάλυση

Ερείπια κτιρίων στην περιοχή της βόρειας Ιθάκης αποδεικνύουν ότι ήδη από την Νεολιθική Εποχή(4.000-3.000πχ.) υπήρχε ζωή. Μορφές ζωής εμφανίζονται επίσης στο ίδιο γεωγραφικό χώρο, στις αρχές της εποχής του χαλκού(περίπου 2.200πχ.).

Ο οικισμός που συνδέεται με την Εξωγή είναι ο οικισμός της Ελληνιστικής περιόδου που έχει αποκαλυφθεί στην θέση Άγιος Αθανάσιος. Εκεί έχουν βρεθεί ερείπια και τείχη οικισμού καθώς και παλαιά πηγάδια κοντά στην τοποθεσία σχολή Ομήρου και την αρχαία πηγή μελάνυδρο(εικ.4).

Η κατάληψη της Ιθάκης από Νορμανδούς οριοθετεί την Μεσαιωνική περίοδο με αλληπάλληλες αλλά συγκριτικά σύντομες κτήσεις που τερματίζουν 300 χρόνια αργότερα με την Ενετική κυριαρχία. Σε αυτή την μακρόχρονη και Μεταβυζαντινή περίοδο τοποθετείται ιστορικά η πρώτη φάση κατοίκησης της Εξωγής που δεν γνωρίζουμε πότε ακριβώς έγινε.

Το 1479 μετά τις λεηλασίες και τις καταστροφές η Ιθάκη σχεδόν ερημώνεται εκτός από ελάχιστους κατοίκους που παραμένουν κρυμμένοι στους ορεινούς οικισμούς του νησιού δηλαδή την Παλαιοχώρα, την Ανωγή και το Σταυρονίκο (Εξωγή). Οι λιγοστοί αυτοί κάτοικοι συνεχίζουν να αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο των πειρατών, οι οποίοι εξυτηρετούνται από την γεωγραφική θέση και τα ασφαλή της λιμάνια.

Εικόνα 4: Σχολή Ομήρου, αρχαία πηγή Μελάνυδρο

Η κατάκτηση του νησιού από τους Ενετούς που αρχίζει γύρω στα 1500 ολοκληρώνεται με την συνθήκη του 1503 συμφωνά με την οποία η Ιθάκη, η Κεφαλονιά και η Ζάκυνθος παραχωρούνται σε αυτούς. Αμέσως μετά το 1504 οι Βενετοί εκδίδουν διάταγμα εποικισμού για την Ιθάκη

Αρχίζει λοιπόν έτσι κατά την πρώτη φάση της Ενετοκρατίας η συστηματική εγκατάσταση στο πρόβουνο του όρους της Εξωγής και αυτή είναι και η περίοδος από την οποία έχουμε τα πρώτα αναγνώσιμα κτίσματα που εμφανίζουν αμυντικά χαρακτηριστικά. Στα τέλη του 16^{ου} αιώνα, η Εξωγή αποτελεί το κέντρο ενός από τους τρεις δήμους που υπάρχουν στο νησί. Από το 17^ο αιώνα η Ενετική κυριαρχία εδραιώνεται, ο φόβος των επιδρομών αντιμετωπίζεται δυναμικά με την ναυπήγηση πλοίων και αρχίζει μετά από πολλούς αιώνες, μια περίοδος ειρήνης και οικονομικής ευημερίας για ολόκληρο το νησί. Ο οικισμός της Εξωγής παρόλη την μετακίνηση κατοίκων προς τις πεδινές και παραθαλάσσιες περιοχές, παραμένει πολυπληθής και οι κάτοικοι του τρέπονται με ρυθμό που εντείνεται ανάλογα με την αύξηση του πληθυσμού στην καλλιέργεια της γης. Αρχικά καλλιεργούν σιτηρά ενώ από το 1610 το κύριο προϊόν είναι η σταφίδα που εξάγεται και αποτελεί σημαντικό πλουτοπαραγωγικό πόρο. Αυτό βεβαίως επιτεύχθηκε με την επένδυση τεράστιας εργασίας από τους κατοίκους της, οι οποίοι αναγκάστηκαν να δέσουν το πρόβουνο της Εξωγής με αναλήμματα ξερολιθιάς και στην συνέχεια να δημιουργήσουν λαχίδες στις οποίες καλλιέργησαν υποβοηθούμενοι και από την σύσταση των εδαφών(άργιλο-ψαμμιτικά) της περιοχής.

Η περίοδος της Ενετοκρατίας τελειώνει το 1797 είναι η σημαντικότερη για τον ορεινό οικισμό της Εξωγής. Παρόλη την γενικότερη ανελαστική οικονομική πολιτική των κατακτητών, η οποία παρέμεινε αμετάβλητη στους τρεις αιώνες διακυβέρνησης τους, κατά την διάρκεια της Βενετοκρατίας ο οικισμός αναπτύχθηκε, οικοδομήθηκαν αξιόλογα κτίρια, κατοικίες, εκκλησίες, δρόμοι ενώ βελτίωση της παραγωγής και η σύνδεση του οικισμού με το λιμάνι των Φρικών οδήγησαν σταδιακά τον οικισμό σε οικονομική ακμή. Ο πληθυσμός αυξήθηκε και άρχισαν να μπαίνουν οι βάσεις για μια κοινωνική αναδιοργάνωση γεγονός το οποίο αποτυπώνεται στην πολεοδομική οργάνωση με την δημιουργία των ενοριών αλλά και στην αρχιτεκτονική των μεμονωμένων κτισμάτων. Τα σπίτια της Εξωγής που ανήκουν στην δεύτερη φάση της **Ενετοκρατίας** είναι ήδη εξελιγμένες αγροτικές κατοικίες που η εξειδίκευση των χώρων τους αποδεικνύει ότι η εκμετάλλευση των πρώτων υλών της γης στηρίζεται στην δημιουργία διατροφικού πλεονάσματος και ελεύθερου χρόνου.

Μετά τους Ενετούς τα Επτάνησα περιέρχονται στους Γάλλους δημοκρατικούς(1797-1798) τους οποίους διαδέχονται ομαλά Ρώσοι και Τούρκοι.

Το 1807 τα Ιόνια νησιά επανέρχονται στην Γαλλική κυριαρχία (1807-1809) και το 1809 οι Άγγλοι κατακτούν την Ιθάκη και τα άλλα νησιά με πολιορκία και συστήνουν το ανεξάρτητο κράτος « Ενωμένες Πολιτείες των Ιόνιων Νήσων» κάτω από την Αγγλική κυριαρχία(1809-1864). Αρχίζει τότε μια νέα περίοδος ακμής για την Ιθάκη ενώ ο πληθυσμός της μεγαλώνει και πλησιάζει τις 15.000 στο τέλος της περιόδου. Την ίδια εποχή ο πληθυσμός της Εξωγής, σύμφωνα με τις απογραφές του 1815 και του 1851 αγγίζει τους 1400 κατοίκους με κύριες ασχολίες την καλλιέργεια της γης και την κτηνοτροφία. Επίσης αναπτύσσεται η οικοτεχνία που αξιοποιεί και το ενεργειακό δυναμικό που υπάρχει στην περιοχή, ενώ παράλληλα ανθεί και η χειροτεχνία(αργαλειοί) και πολλαπλασιάζονται οι συναλλαγές με το εξωτερικό(εξαγωγές κρασιού και λαδιού).

Στο κέντρο του οικισμού εμφανίζονται αστικά χαρακτηριστικά. Η δόμηση πυκνώνει και χρησιμοποιείται το συνεχές σύστημα στην οικοδόμηση. Από το 1819 επιβάλλεται ο Αγγλικός Κανονισμός Δόμησης και αυτό το νέο στοιχείο επηρεάζει την αρχιτεκτονική.

Οι Άγγλοι κατασκευάζουν πολλά δημόσια έργα και έργα υποδομής, θεσπίζουν νόμους για την δημόσια υγιεινή, βελτιώνουν τις εκπαιδευτικές δομές και συμβάλλουν ουσιαστικά στην άνθηση της ναυτιλίας. Τότε δημιουργείται και ο πρώτος πυρήνας μεταναστών στην Ρουμανία και η Ιθάκη παρ' όλη την ανελαστική νομοθεσία και τον αυταρχικό τρόπο διακυβέρνησης των Άγγλων εκσυγχρονίζεται.

Το 1864 τα Επτάνησα παραχωρούνται στην Ελλάδα μετά από διπλωματικές πρωτοβουλίες.

Γύρω στα 1868 η οικονομία της Ιθάκης ανακάμπτει για λίγο εξαιτίας της καταστροφής των γαλλικών αμπελώνων στην Γαλλία από την φυλλοξέρα και οι εξαγωγές σταφίδας πολλαπλασιάζονται μέχρι το 1880. Παρόλα αυτά έχουν ήδη ωριμάσει οι συνθήκες που αμέσως μετά την ένωση θα οδηγήσουν στην μετανάστευση. Οι πρώτοι θιακοί μετανάστες είναι Εξωησάνοι και φεύγουν από το ορεινό χωριό για την Μελβούρνη της Αυστραλίας.

Το 1950 η Εξωγή αριθμεί 243 μόνιμους κατοίκους, το κύριο προϊόν είναι η ελιά ενώ οι σημαντικότεροι πόροι προέρχονται από τα εμβάσματα των μεταναστών και βελτιώνουν κατά πολύ τις οικονομικές συνθήκες.

Οι ισχυροί σεισμοί του 1953 παρόλο που δεν προκαλούν σοβαρές ζημιές στο λόφο της Εξωγής δημιουργούν ένα μεγάλο κύμα εσωτερικής μετανάστευσης προς Αθήνα και Πάτρα που ερημώνει σταδιακά τον οικισμό. Με τους σεισμούς αυτούς τελειώνει η ιστορική εποχή για ολόκληρο το νησί και αρχίζει η σύγχρονη κατά την διάρκεια της οποίας η Εξωγή θα οδηγηθεί σταδιακά σε εγκατάλειψη, παραμένοντας έξω από το τουριστικό ρεύμα που θα αρχίσει να αναπτύσσεται δειλά στο νησί από την δεκαετία του 60.

Σήμερα ο οικισμός έχει ελάχιστους μόνιμους κατοίκους και τα περισσότερα σπίτια που ανακατασκευάστηκαν μετασεισμικά αποτελούν θερινές κατοικίες μεταναστών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η πολεοδομική δομή του οικισμού στην Εξωγή Ιθάκης.

Χάρτης 2: Χάρτης της Ιθάκης(πηγή Google earth)

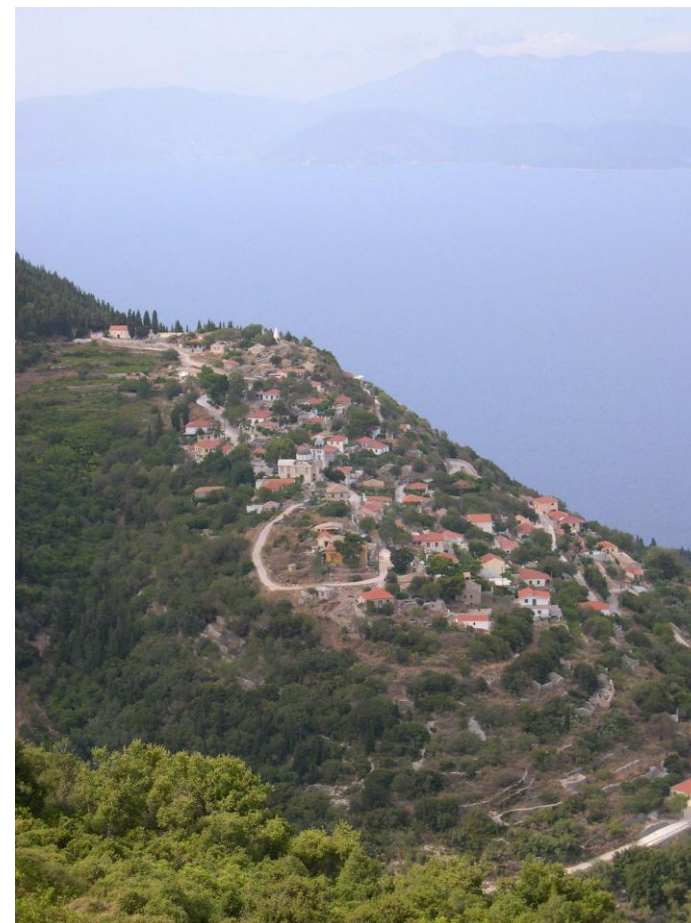
i. ΕΞΩΓΗ

Η Εξωγή βρίσκεται στην βορειοδυτική χερσόνησο της Ιθάκης και σε υψόμετρο +340μ. από την επιφάνεια της θάλασσας. Επειδή είναι το πιο ακραίο προς το βορρά χωριό ονομάστηκε ‘ΕΞΩ-ΓΗ’. Η τοποθεσία στην οποία βρίσκεται είναι ορεινή και δυσπρόσιτη. Ο οικισμός αναπτύχθηκε πάνω στο ανάγλυφο του πρόβουνου ενός πετρώδους και δασωμένου βουνού της βόρειας Ιθάκης(εικ.5), με πλούσιο υδροφόρο ορίζοντα και πηγές που ανέβλυζαν ανέκαθεν στους πρόποδες του ακόμα και κατά την αρχαιότητα.

Πλησιάζοντας για πρώτη φορά την Εξωγή νομίζεις ότι το χωριό αιωρείται και ακροβατεί ανάμεσα σε ουρανό και γη.

Ακλουθώντας τον ανηφορικό δρόμο που οδηγεί στον οικισμό, σε κάθε στροφή αποκαλύπτεται στον επισκέπτη μια διαφορετική θέα του κόλπου των Αφαλών, που δεσπόζει στο τοπίο. Κορυφαίο σημείο αυτής της διαδρομής που περνάει από το κέντρο του οικισμού και συνεχίζεται μέχρι το τελευταίο παγκόσμιο πόλεμο. Η θέα από τον οριακό αυτό σημείο είναι επιβλητική και η ορατότητα ανεμπόδιστη προς όλες τις κατευθύνσεις.

Το χωριό είναι καταπράσινο θάμνοι, κυπαρίσσια και ελιές είναι η κυρίαρχη βλάστηση ενώ πέτρα φαίνεται να είναι το πρωταρχικό υλικό, σε αυτόν τον σχεδόν εγκαταλελειμμένο οικισμό, που σήμερα αριθμεί λιγότερους από 30 μόνιμους κατοίκους.

Εικόνα 5: Ο λόφος της Εξωγής(πηγή ithaki.gr)

ii. Ανάλυση οικιστικού συνόλου -δυναμική σχέση με το περιβάλλον

Οι αρχικοί λόγοι που οδήγησαν στην εγκατάσταση στο όρος της Εξωγής, ήταν λόγοι καθαρά αμυντικοί καθώς η γεωγραφική φυσιογνωμία της συγκεκριμένης θέσης, εξασφάλιζε ασφάλεια από τις πειρατικές επιδρομές, πολύ καλή παρατήρηση προς όλο το βόρειο τμήμα του νησιού και τη γύρω θάλασσα καθώς και γρήγορη πρόσβαση στις πηγές της μεγάλης Αδριατικής πεδιάδας των Αφαλών.

Το όρος της Εξωγής που έχει υψόμετρο 519 μ. σχηματίζει στο εσωτερικό του, ένα βαθύ λαγκάδι καθώς και έναν προστατευμένο από τις καιρικές συνθήκες λόφο (350 μ.) στις πλαγίες του οποίου αναπτύχθηκε ο οικισμός(χάρτης 3).

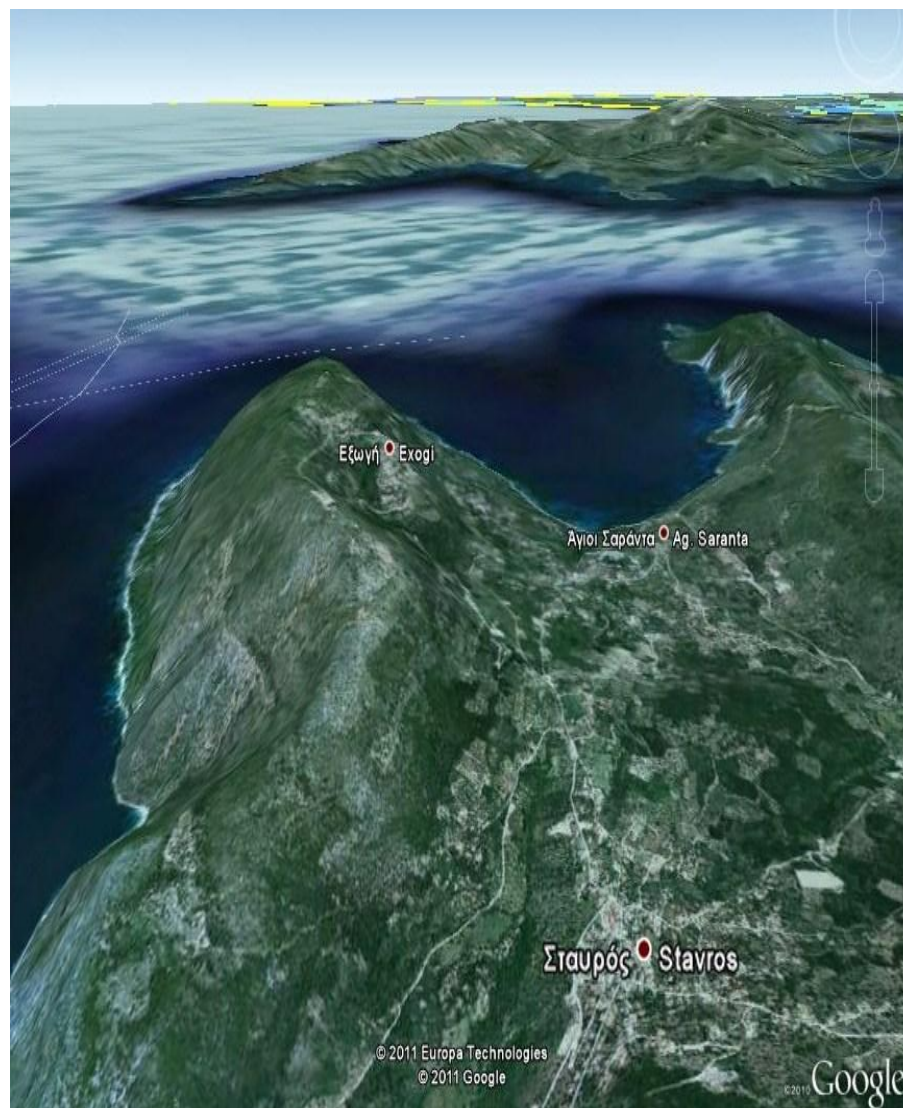
Η Εξωγή ως θέση εγκατάστασης βρισκόταν σε περίοπτο σημείο και εξασφάλιζε σημαντικά πλεονεκτήματα. Παρόλο που το ανάγλυφο της περιοχή είναι πολύ έντονο, η γεωμορφολογία του εδάφους με τις πολλές κολπώσεις και τις απότομες δύσβατες πλαγίες καθώς και η πληθωρική βλάστηση, δημιουργούσαν φυσικά κρησφύγετα για τον ντόπιο πληθυσμό, που αναζήτησε εκεί την προστασία από τις πειρατικές εισβολές. Η ευρύτερη περιοχή είναι εξαιρετικά σεισμική αλλά ο λόφος της Εξωγής αποτελούσε ένα σταθερό γεωλογικό σημείο και παρουσίαζε στο ανάγλυφο του φυσικά διαμορφωμένες κλίσεις, που έδιναν την

Χάρτης 3: Απόσπασμα χάρτη 1:5000(πηγή Γεωγραφική Υπηρεσία)

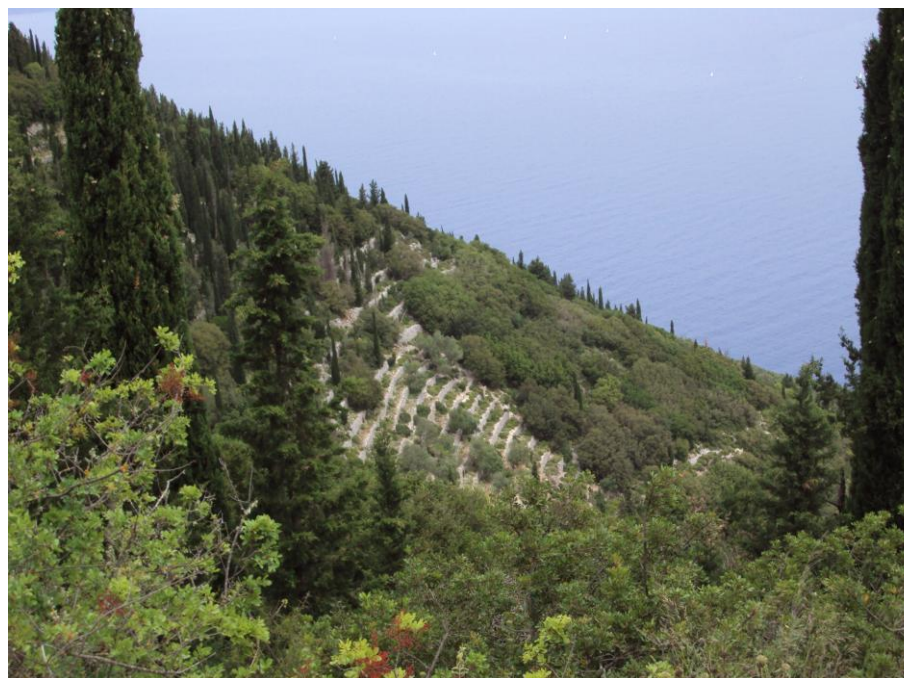
δυνατότητα σε μια εποχή που οι τεχνικές δυνατότητες ήταν πολύ περίεργες στο μεγαλύτερο τμήμα του, καλό προσανατολισμό (ανατολικό) και προστατευόταν από τους βόρειους άνεμους εξαιτίας της επίδρασης του κυρίως όρους που τροποποιούσε την ροή τους. Το κλίμα επίσης και το μικροκλίμα της περιοχής με την επιπλέον ευνοϊκή επίδραση της θαλάσσια αύρας του κόλπου των Αφαλών(χάρτης 4), που περιορίζει την θερινή ξηρασία και αυξάνει το ποσοστό της υγρασίας, συντελούν στην δημιουργία ενός ευνοϊκού για την εγκατάσταση περιβάλλοντος. Παράλληλα η ύπαρξη πλουτοπαραγωγικών πηγών που προερχόταν από το πυκνό δάσος βελανιδιάς που αρχικά κάλυπτε το λαγκάδι, εξασφάλιζαν στους κατοίκους τροφή για τους ίδιους αλλά και για τα ζώα τους ενώ η ύπαρξη νερού ήταν ένα πολύ σημαντικό δεδομένο καθώς όπως προαναφέρθηκε, ο οικισμός βρισκόταν πολύ κοντά στις πηγές του Καλάμου . Τέλος η ύπαρξη φυσικών διαθέσιμων πόρων χωρίς υπερβολική επεξεργασία και μεταφορά, όπως η ασβεστολιθική πέτρα και η ξυλεία αποτελούσαν μια σημαντική συνιστώσα σε μια πρωτόγονη κοινωνία αυτοκατανάλωσης όπως αυτή της Εξωγής τουλάχιστον στην πρώτη της φάση.

Όλα αυτά τα δεδομένα αξιοποιήθηκαν από τους κατοίκους της και με αυτόν τον τρόπο δημιουργήθηκε από την πρώτη εγκατάστασης μια στενή σχέση αλληλεπίδρασης με το φυσικό περιβάλλον, η οποία κατά την διάρκεια των διαφορετικών φάσεων

Χάρτης 4: Κόλπος των Αφαλών(πηγή Google earth)

κατοίκησης του οικισμού συνεχώς θα διαφοροποιείται και θα προσαρμόζεται σύμφωνα με τις νέες ανάγκες που θα προκύπτουν. Η σχέση αυτή θα διακοπεί πολύ αργότερα όταν ο οικισμός θα αρχίσει να εγκαταλείπεται εξαιτίας του σεισμού αλλά και νέων κοινωνικό-οικονομικών συνθηκών χωρίς ωστόσο να βασιστεί ποτέ σε μια επιθετική στάση απέναντι στο περιβάλλον. Άλλωστε αυτό θα φανεί και κατά την διάρκεια της μεγάλης περιόδου ειρήνης, που θα ακολουθήσει την παραγμένη περίοδο των πειρατικών επιδρομών και θα κρατήσει αρκετούς αιώνες, όπου η Εξωγή θα αναπτυχθεί και θα ενταχθεί στα ιδιαίτερα στοιχεία του φυσικού περιβάλλοντος της. Σε κάθε φάση ανάπτυξης και η μορφή των κτιριακών όγκων και των δρόμων θα προσαρμόζονται κατάλληλα και πάντοτε σε απόλυτη ανταπόκριση με τα δεδομένα του φυσικού περιβάλλοντος, ώστε να ικανοποιούνται οι νέες επιμέρους λειτουργικές ανάγκες. Αντίστοιχα το κάθε κτίσμα του οικισμού και ανάλογα με την γεωγραφική ενότητα στη οποία ανήκει(ενορία) θα διαμορφώνεται είτε στο σύνολο είτε στα επιμέρους στοιχεία του(ανοίγματα, τοίχους, αυλές) κατά τέτοιο τρόπο ώστε να αξιοποιεί τις ευνοϊκές συνθήκες και να προστατεύεται από τις αντίξοες, εξασφαλίζοντας στον κάτοικο ένα ευνοϊκό για τις δραστηριότητες του περιβάλλον. Το κυρίαρχο πρόβλημα καθ' όλη την διάρκεια κατοίκησης της Εξωγής θα παραμείνει η έλλειψη εδάφους για καλλιέργεια. Παρόλα αυτά όλες οι στενές διαθέσιμες λωρίδες γης(εικ.6), που υπάρχουν ανάμεσα στους μεγάλους πέτρινους όγκους που δομούν τον λόφο, αλλά και το όρος της, θα διαμορφωθούν με πέτρα και θα καλλιεργηθούν εντατικά μέχρι την εξάντληση τους. Αυτές οι καλλιέργειες σε αναβαθμούς θα αποτελέσουν το κύριο χαρακτηριστικό του τοπίου του οικισμού, κυρίως για τον τρόπο με τον οποίο οι κάτοικοι της συμπληρώνουν και διαμορφώνουν την αρχική ύλη που τους πρόσφερε η φύση.

Εικόνα 6: Στενές διαθέσιμες λωρίδες γης(πηγή Ithaki.gr)

iii. Η Πολεοδομική οργάνωση

Όπως προκύπτει από το υλικό των αποτυπώσεων, στην πρώιμη φάση ο οικισμός καταλάμβανε το ψηλότερο σημείο της βορειοδυτικής πλευράς του λόφου. Μια οχυρή από την φύση της τοποθεσία, που βρισκόταν σε επαφή με το ψηλότερο σημείο του άλλοτε πυκνά δασωμένου λαγκαδιού. Η θέση αυτή ήταν αθέατη από το πέλαγος, δίνοντας τα χρονικά περιθώρια άμυνας σε περίπτωση επιδρομής.

Σε αυτή τη φάση η πολεοδομική οργάνωση ήταν απλή και απόλυτα συνυφασμένη με τις ανάγκες των κατοίκων, η κυκλοφορία γινόταν μέσα από έναν κύριο δρόμο(χάρτης 5) που η αρχική διευθέτηση της διαδρομής του εμφανίζει άμεση σχέση με την προσαρμογή στο ανάγλυφο αλλά και με στενά δρομάκια που οδηγούσαν στα σπίτια ενώ μονοπάτια χαραγμένα επάνω σε φυσικές διαδρομές ξεκινούσαν από διάφορα σημεία με σκοπό την γρήγορη εκκένωση του οικισμού σε περίπτωση κινδύνου(χάρτης 6). Αλλά οδηγούσαν σε παρατηρητήρια, σε πηγές, σε καλλιέργειες και σε απομονωμένα ξωκλήσια. Η δόμηση ήταν αραιή εξαιτίας της αρχικής πληθυσμιακής ανομοιογένειας και ανοργάνωτη, ενώ η αρχιτεκτονική των κτισμάτων είχε αμυντικό χαρακτήρα(λίγα ανοίγματα και πολεμίστρες). Τα σπίτια ήταν μονώροφα ή διώροφα και τα υλικά κατασκευής ήταν η πέτρα και το ξύλο που υπήρχαν σε αφθονία.

Χάρτης 5: Εξωγή και επισήμανση κεντρικού δρόμου(πηγή google earth)

Χάρτης 6: Εξωγή επισήμανση κεντρικού δρόμου, σκαλοπάτια κα δρομάκια (πηγή Google earth)

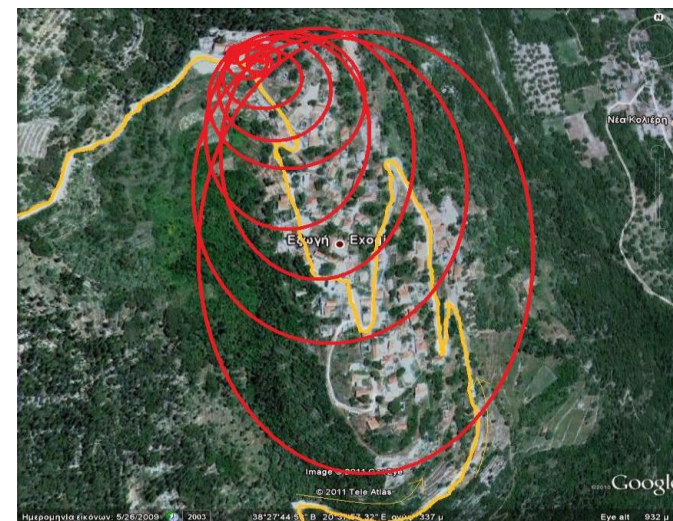
Όταν εξαλείφεται πια ο φόβος των πειρατικών επιδρομών και εδραιώνεται η Ενετοκρατία (16^{ος} -18^{ος} αιώνας) ο οικισμός της Εξωγής αρχίζει να εξαπλώνεται αρχικά προς το κέντρο και στην συνέχεια προς την ανατολική πλευρά του λόφου(χάρτης 7). Όπως συμβαίνει στους περισσότερους προ-βιομηχανικούς οικισμούς ο κτισμένος χώρος αναπτύσσεται προσθετικά και η επέκταση γίνεται γραμμικά κατά μήκος του κεντρικού δρόμου, ακολουθώντας τη φυσική διαμόρφωση του εδάφους χωρίς πολεοδομικό σχεδιασμό. Η οικιστική συγκρότηση γίνεται αμφιθεατρικά στα ψηλότερα σημεία του ανάγλυφου(θέα) ενώ αρχίζει να καλλιεργείται η καλύτερη κοντινή γη.

Η τοποθέτηση των κτιρίων είναι παράλληλη με τις υψομετρικές καμπύλες

εξασφαλίζοντας με αυτόν τον τρόπο στην πλατυμέτωπη πλευρά του κτιρίου ανατολικό προσανατολισμό, σημαντικό όπως φαίνεται στοιχείο για την οικοδόμηση.

Βαθμιαία κτίζονται όλο και περισσότερα σπίτια και αρχίζουν να δημιουργούνται και δευτερεύοντες δρόμοι προς όλες τις κατευθύνσεις που ακολουθούν πορείες παράλληλες με τις υψομετρικές καμπύλες.

Οι δρόμοι αυτοί συνδέονται μεταξύ τους με αναβαθμούς που ενώνουν τα διάφορα επίπεδα και χρησιμοποιούνται μαζί με τον κεντρικό δρόμο για κάθε είδους μετακίνησης και μεταφοράς στον οικισμό. Συχνά στα σημεία σύνδεσης τους με τις σκάλες παρουσιάζουν πλατώματα, τα οποία χρησίμευαν ως στάσεις και αργότερα ως χώροι κοινωνικής συναναστροφής, ενώ σε μερικές περιπτώσεις καταλήγουν σε αδιέξοδα.

Χάρτης 7: Εξάπλωση Εξωγής(πηγή Google earth)

Εικόνα 7: Σκάλα στην Εξωγή

Κατά τον 17^ο αιώνα κατασκευάζεται στον οικισμό ένα οδικό δίκτυο (πλακόστρωτα μονοπάτια) για πεζούς και ιππέυοντες κατοίκους το οποίο συνδέει την Εξωγή με τον Πλατρείθια και τις πηγές του Καλάμου.

Οι δρόμοι αυτοί που σε ορισμένα σημεία ακολουθούν παράλληλες πορείες με φυσικά ρέματα, διασταυρώνονται με τον κεντρικό δρόμο στα όρια του οικισμού και αποτελούν ιδιαίτερες διαδρομές μέσα στο οικιστικό σύνολο(χάρτης 8), που κατέχουν πρωτεύοντα ρόλο στην ιεράρχηση του συστήματος των διαδρομών και επιβιώνουν μέχρι σήμερα.

Την ίδια εποχή η μεγαλύτερη ασφάλεια που υπάρχει στην περιοχή επιτρέπει την ελεύθερη δόμηση σε ευρύχωρα οικόπεδα. Σταδιακά όμως αρχίζουν να εμφανίζονται και ενότητες, κυρίως στο κέντρο του οικισμού, με μικρότερα οικόπεδα και πυκνότερη δόμηση. Παράλληλα δημιουργούνται περισσότεροι κοινόχρηστοι χώροι που είναι κατά κύριο λόγο πλατώματα των εκκλησιών(χάρτης 9) με σημαντικότερο το πλάτωμα της Αγίας Μαρίνας που αποτελεί και τον κύριο πόλο οργάνωσης του οικισμού. Γύρω από τις τέσσερες ενορίες Αγία Μαρίνα, Παναγία στις Καρυές, Άγιος Νικόλαος και Ευαγγελίστρια που υπάρχουν συνολικά στον οικισμό σήμερα, δημιουργούνται μικρές

οικιστικές ενότητες(γειτονίες) που τις χαρακτηρίζει ο κοινός τρόπος προσαρμογής στο γεωγραφικό περιβάλλον. Κάθε γειτονία περιέχει κτίρια όλων των τυπολογιών καθώς η αγροτική βάση του οικισμού επιτρέπει την γειννίαση κατοίκων με διαφορετικά επαγγέλματα, διαφορετικές δραστηριότητες και κοινωνική προέλευση(εικ.8).

Χάρτης 8: Δίκτυο επικοινωνίας(πηγή Google er.)

Χάρτης 9: Πλατώματα (πηγή Google earth)

Εικόνα 8: Εμπορικός Δρόμος

Η μορφή του πολεοδομικού ιστού που προκύπτει από τους μετασχηματισμούς αυτούς είναι οργανική, με χαλαρό πλέγμα κυρίως και δευτερευόντων διαδρόμων κατά μήκος των οποίων διατάσσονται εν σειρά οι προσόψεις των κτιρίων (εικ.17).

Η γεωμετρική οργάνωση του χώρου είναι ακανόνιστη ενώ οι διαδρομές, τα ανοίγματα και τα πλατώματα λειτουργούν ως ενοποιητικά στοιχεία μέσα στον συνεχώς εξελισσόμενο πολεοδομικό ιστό. Σε αυτή τη φάση ο οικισμός αρχίζει σταδιακά να οριοθετείται καθώς η αύξηση του πληθυσμού εντατικοποιεί τις καλλιέργειες (των σταφίδων) και δεν επιτρέπει την ανάπτυξη στην περιορισμένη γη. Έτσι παρόλο που δεν φαίνεται να υπάρχει ένα αυστηρό όριο ανάπτυξης πέρα από τα φυσικά όπως κλίσεις, συχνά η οικοδόμηση σταματάει απότομα μπροστά στις καλλιεργούμενες εκτάσεις. Ο υπαίθριος χώρος διαμορφώνεται με ξερολιθιές που συγκρατούν το έδαφος και διατηρούν την υγρασία(εικ.9).

Η εντατική καλλιέργεια οδηγεί στην άνοδο των αγροτών και την ανάπτυξη μιας εσωτερικής οικονομικής ζωής. Για το λόγο αυτό στους δρόμους γύρω από τη Αγία Μαρίνα δημιουργείται μια εμπορική ζώνη με εγκαταστάσεις και εργαστήρια.

Σήμερα σώζονται ακόμα στον οικισμό εμπορικά κτίρια από αυτήν την περίοδο με χαρακτηριστική την ελαφριά κλίση του τοίχου προς τα έξω όσο πλησιάζει προς τη βάση(εικ.10).

Την εποχή αυτή νέες δραστηριότητες και επαγγέλματα αναπτύσσονται σε όλη την Ιθάκη.

Τα καντούνια (δρόμοι)φαρδαίνουν, οι σκάλες λιθοστρώνονται, χαράσσονται νέα μονοπάτια που τώρα οδηγούν σε ανεμόμυλους, σε στάνες και σε αλώνια.

Ο οικισμός αυτός συνδέεται με τους οικισμούς τις περιοχής καθώς και με το λιμάνι των Φρικών με αποτέλεσμα να ξεκινήσει η ντόπια ναυτιλία(χάρτης 10).

Εικόνα 9: Ξερολιθιές

Εικόνα 10: Εμπορικός Δρόμος

Χάρτης 10: Εξωγή –Λιμάνι Φρικών

Οι τυπολογίες αλλάζουν. Εμφανίζονται τα δίπατα αγροτικά σπίτια που διασφαλίζουν καλύτερες και πιο υγιεινές συνθήκες ζωής(εικ.11). Διαθέτουν διαμπερή παράθυρα και στις όψεις τους εμφανίζονται τα πρώτα ξύλινα μπαλκόνια. Στα σπίτια αυτά υπάρχει σαφής διαχωρισμός των χώρων μεταξύ του κατωγιού και του ορόφου ο οποίος αποτελεί τον κύριο χώρο διημέρευσης.

Κατά τον 19^ο αιώνα σημειώνεται μεγαλύτερη αύξηση του πληθυσμού της Εξωγής. Έτσι κτίζονται ολοένα και περισσότερα κτίρια μέσα στο ήδη υπάρχον περίγραμμα του οικισμού. Το χαρακτηριστικό των κτισμάτων αυτής της περιόδου είναι ότι χτίζονται σε παράλληλες με τις υψομετρικές σειρές και το καθένα έχει συχνά την αυλή του στο ίδιο επίπεδο με την στέγη του χαμηλότερου σπιτιού έτσι ώστε όλα τα κτίσματα να ανοίγονται προς τη θέα(εικ.12). Την ίδια περίοδο στο κέντρο του οικισμού εμφανίζονται αστικά χαρακτηριστικά. Η δόμηση πυκνώνει, χρησιμοποιείται το συνεχές σύστημα στην οικοδόμηση και στο κατώι των αστικών σπιτιών δημιουργούνται μαγαζιά(εικ.13). Οι οικοτεχνικές εγκαταστάσεις και τα εργαστήρια πληθαίνουν(ελαιοτριβεία, αργαλειοί(εικ.14) γύρω από την εκκλησία της Αγίας Μαρίνας, που λειτουργεί πλέον ως σημαντικός χώρος ανταλλαγής και εμπορίου. Παρατηρείται ανάπτυξη των συλλογικών δραστηριοτήτων σε διάφορα σημεία των κυρίαρχων διαδρομών(πεζούλες)(εικ.15).

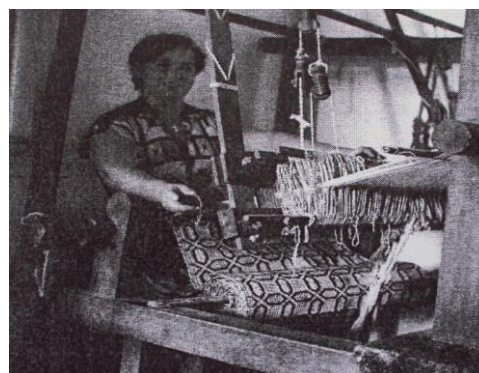
Εικόνα 11: Δίπατο αγροτικό σπίτι

Εικόνα 12: Εμπορικός Δρόμος

Εικόνα 15: Πεζούλα με θέα τον κόλπο των Αφαλών

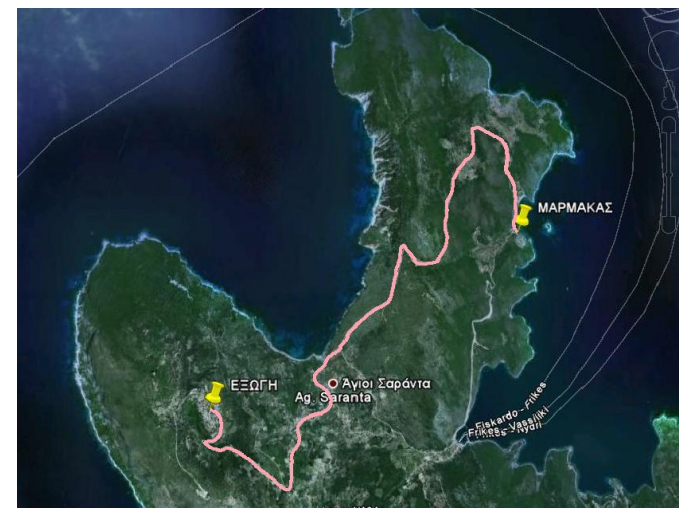
Εικόνα 14: Αργαλειός (πήγη Αναγνωστάτος)

Εικόνα 13: Εμπορικός Δρόμος

Καθώς πολλαπλασιάζονται οι εξαγωγές αγροτικών προϊόντων με το εξωτερικό οι εντατικές μονοκαλλιέργειες εκτοπίζουν από τα εδάφη του οικισμού όλες τις υπόλοιπες σημαντικές καλλιέργειες όπως αυτή του σιταριού και του κριθαριού. Έτσι οι κάτοικοι αναγκάζονται να μεταφέρουν τις καλλιέργειες αυτές αρχικά σε άλλες περιοχές της βόρειας Ιθάκης όπως στον Μάρμαγκα και στα τέλη της περιόδου στις ακτές της Δυτικής Ελλάδας (χάρτης 11). Η παραγωγή εξειδικεύεται και η αύξηση των απευθείας συναλλαγών με το εξωτερικό και το εμπόριο εξασφαλίζουν επάρκεια ειδών διατροφής ενώ την ίδια αυτή περίοδο γίνεται και πλήρης εκμετάλλευση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας (ανεμόμυλοι, νερόμυλοι).

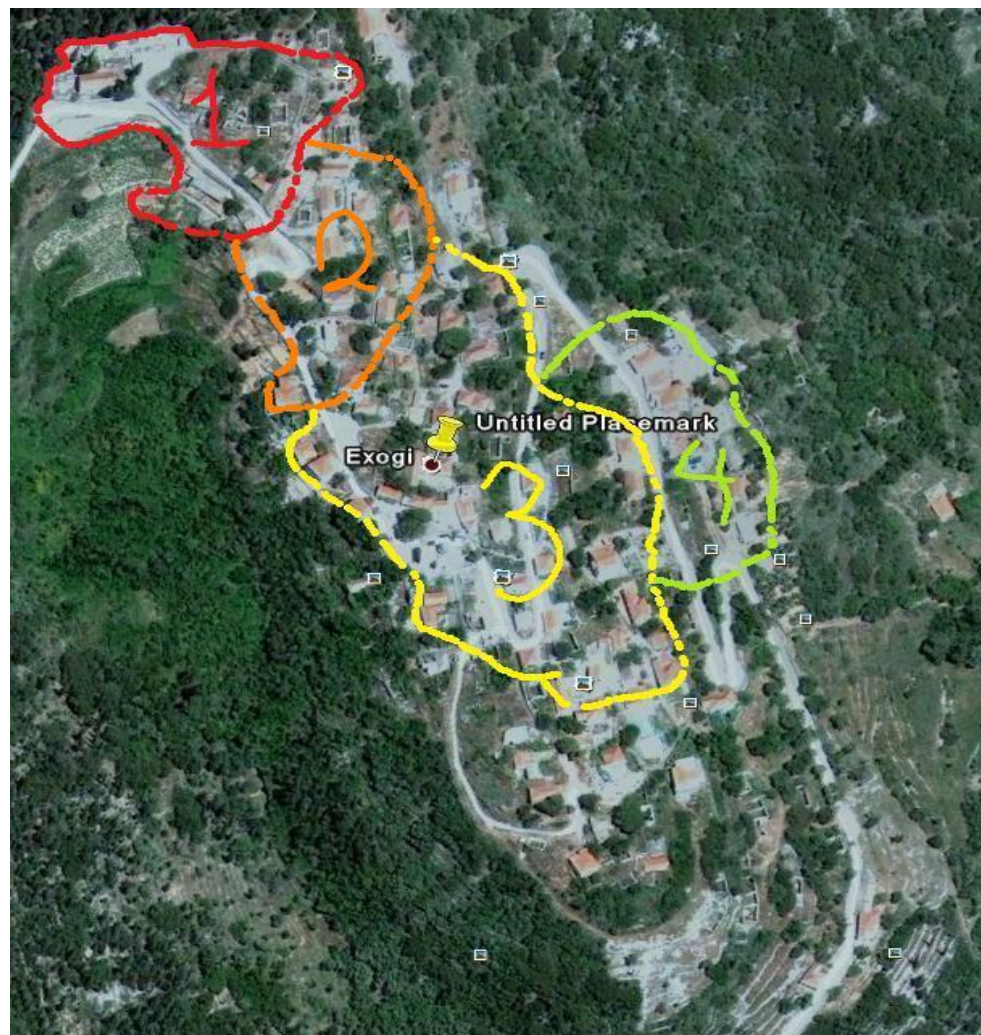
Μετά τους πολέμους οι κύριοι τομείς απασχόλησης στην Εξωγή είναι η κτηνοτροφία, η αλιεία και η πτηνοτροφία ενώ οι κάτοικοι αναγκάζονται συχνά εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης και της καταστροφής της γεωργικής γης να ανταλλάσουν την λιγοστή ξυλεία τους με τρόφιμα από την Στερεά Ελλάδα προκειμένου να επιβιώσουν. Μετά τους καταστροφικούς σεισμούς του 1953 αρχίζει η οριστική εγκατάλειψη καθώς οι κάτοικοι θα αναζητήσουν μία καλύτερη ζωή στα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας.

Χάρτης 11: Εξωγή Μάρμαγκας πηγή Google earth

iv. Η περιγραφή των οικιστικών ενοτήτων

Στην Εξωγή υπάρχουν σήμερα τέσσερις οικιστικές ενότητες. Η γειτονία του Αγίου Νικολάου, της Παναγίας στις Καρυές, της Αγίας Μαρίνας και της Ευαγγελίστριας(χάρτης 12).

1. Άγιος Νικόλαος
2. Παναγία στις Καριές
3. Αγία Μαρίνα
4. Ευαγγελίστρια

Χάρτης 12: 4 οικιστικές ενότητες (πηγή Google earth)

Η συνοικία του **Αγίου Νικολάου**: που βρίσκεται στο ψηλότερο τμήμα του λόφου είναι η παλιότερη οικιστική ενότητα. Ως αρχική θέση εγκατάστασης εμφανίζει τριπλό προσανατολισμό, με κτίρια τοποθετημένα στην βόρεια, στην δυτική αλλά και στην ανατολική πλευρά(χάρτης 13).

Στην συνοικία αυτή έχει κανείς την εντύπωση ότι ο χρόνος έχει παγώσει. Η περιοχή έχει μια ατμόσφαιρα εγκατάλειψης και πολλά από τα σπίτια είναι ερείπια. Αποτελείται από αγροτικές κατοικίες όλων των τύπων. Το σημαντικότερο όμως στοιχείο στην συγκεκριμένη ενότητα, είναι ότι η αγροτική γη που υπάρχει στα ψηλότερα σημεία του λαγκαδιού διαμορφωμένη με αναβαθμούς, καλλιεργείται από τους λιγοστούς κατοίκους μέχρι σήμερα. Τα κτίσματα της βόρειας πλευράς της συνοικίας έχουν τοποθετηθεί με την μακρυμέτωπη πλευρά του προς νότο. Τα ελάχιστα κτίσματα της δυτικής πλευράς έχουν τοποθετηθεί με την μακρυμέτωπη πλευρά προς την δύση αλλά με μια μικρή απόκλιση προς το νότο(εικ.18,19). Στην βορειοανατολική πλευρά υπάρχουν συγκεντρωμένα πολλά μονόχωρα καλύβια τα οποία ήταν κυρίως κατοικίες κτηνοτρόφων που συνήθιζαν να διαμένουν κοντά στα βοσκοτόπια τους. Τα καλύβια αυτά είναι προσανατολισμένα προς

Χάρτης 13: Συνοικία Αγ. Νικολάου (πηγή Google earth)

την ανατολή. Στις αυλές αυτές των φτωχικών αυτών κατοικιών, δεν υπάρχουν στέρνες, εφόσον έχουν κατασκευαστεί σε μια αρχική φάση κατοίκησης κατά την οποία οι ανάγκες των κατοίκων για νερό καλύπτονταν από κοινόχρηστες δεξαμενές ή από πηγές που υπήρχαν κρυμμένες στο βουνό της Εξωγής. Στην ανατολική πλευρά της συνοικίας τα σπίτια είναι στραμμένα ακριβώς προς την ανατολή, δηλαδή προς την πλευρά της θέας στο θαλάσσιο κόλπο, ενώ η δυτική τους πλευρά είναι συνήθως χωμένη στο έδαφος καθώς ακουμπούν πάνω στο ανάγλυφο(εικ.18). Η τοποθέτηση των κτιρίων γίνεται κλιμακωτά με τέτοιο τρόπο ώστε να μην εμποδίζεται η θέα.

Εικόνα 16: Αγ. Νικόλαος (πηγή Σπύρου Μελετζή)

Εικόνα 17: Τοποθέτηση κτιρίου παράλληλα με τις υψομετρικές καμπύλες

Εικόνα 18: κτίσμα στον Αγ. Νικόλαο

Εικόνα 19: κτίσμα στον Αγ.Νικόλαο

Εικόνα 20: Η πυραμίδα

Η συνοικία της **Παναγίας στις Καρυές**: είναι μια ενδιάμεση οικιστική ενότητα μεταξύ της συνοικίας του Αγίου Νικόλαου και της Αγίας Μαρίνας, που διασχίζεται από τον κεντρικό δρόμο(χάρτης 14). Αρχικά οι τρεις αυτές υποδιαίρέσεις πρέπει να αποτελούσαν ενιαίο τμήμα που στην συνέχεια λόγω της επέκτασης του οικισμού προς την ανατολική πλευρά του λόφου, διαχωρίστηκαν σε ανεξάρτητα τμήματα. Ο ναός της Παναγίας στις Καρυές αρχικά ήταν ιδιωτικός αλλά στην συνέχεια έγινε ενοριακός. Η συνοικία αυτή εμφανίζει διπλό προσανατολισμό με σπίτια που τοποθετούνται προς τη δύση και την ανατολή, εκατέρωθεν του κεντρικού δρόμου. Η ανάπτυξη όμως στην δυτική πλευρά περιορίζεται στα ψηλότερα σημεία του ανάγλυφου, με ελάχιστα σπίτια που τοποθετούνται κατά μήκος του δρόμου. Με αυτόν τον τρόπο ελαχιστοποιούνται οι αρνητικές επιπτώσεις από τον δυτικό προσανατολισμό καθώς τα κτίρια αποκτούν μια μακρυμέτωπη ανατολική πλευρά, η οποία επειδή βρισκόμαστε στο ψηλότερο σημείο του ανάγλυφου, φωτίζεται επαρκώς εξαιτίας του πλάτους του κεντρικού δρόμου και του χαμηλού ύψους των κτιρίων που σε αυτό το επίπεδο είναι ισόγεια. Τα σπίτια αυτά συνήθως κλιμακώνονται συνήθως σε δύο ορόφους προς την δύση και έχουν αυλές με προστεγάσματα στην δυτική τους πλευρά.(εικ.21,22,23,24)

Χάρτης 14: Συνοικία Παναγία στις Καρυές

Εικόνα 21: καλόβι στην συνοικία της Παναγίας

Εικόνα 22: καλόβι στην συνοικία της Παναγίας

Εικόνα 23: καλόβι στην συνοικία της Παναγίας

Εικόνα 24: στέρνα στην συνοικία της Παναγίας

Εικόνα 25: Παναγία στις Καρυές

Η συνοικία της **Αγίας Μαρίνας**: είναι η μεγαλύτερη οικιστική ενότητα και αποτελεί τον κεντρικό πόλο γύρω από το οποίο αναπτύχθηκε ο σημερινός οικισμός(χάρτης 15). Όπως προαναφέρθηκε η Αγία Μαρίνα, αναφέρεται ως ενοριακός ναός, ήδη από 1585 παρόλο που ο ναός της καταστράφηκε από σεισμό και ανακατασκευάστηκε σε βυζαντινό ρυθμό αργότερα. Το (μεγαλύτερο) μεγάλο πλάτωμα που υπάρχει δίπλα από το ναό αποτελεί την πλατεία του χωριού, όπου στις 17 Ιουλίου διοργανώνεται κάθε χρόνο μεγάλο πανηγύρι προς τιμήν της προστάτιδας του οικισμού, της Αγίας Μαρίνας.

Αρχικά η ενορία αυτή περιλάμβανε μικρά τμήματα των ενοριών Αγίου Νικολάου και της Παναγίας στις Καρυές. Μετά την εδραίωση όμως της Ενετικής κυριαρχίας και την επέκταση του οικισμού προς την ανατολική πλευρά του λόφου, αυτές οι δύο αρχικά ιδιωτικές εκκλησίες, άρχισαν να λειτουργούν ως ενοριακοί ναοί των αντίστοιχων οικιστικών ενοτήτων.

Η περιοχή της Αγίας Μαρίνας είναι το τμήμα του οικισμού στο οποίο έγιναν οι περισσότεροι μετασχηματισμοί και το οποίο διατηρεί μέχρι σήμερα αστικά χαρακτηριστικά(27,28). Οι φάσεις συνυπάρχουν στον κύριο εμπορικό δρόμο μέχρι σήμερα. Οι κατοικίες γύρω από την Αγία Μαρίνα έχουν μορφές που παύουν να συνδέονται με τις αρχιτεκτονικές εκφάνσεις μια σειρά από διακοσμητικά στοιχεία αποσκοπούν στην ανάδειξη και στην προβολή του σπιτιού. Φουρούσια, τοξωτά ανώφλια γείσα, εμβλήματα. Εδώ η σημασία της αυλής είναι σαφώς περιορισμένη.

Χάρτης 15: Συνοικία της Αγίας Μαρίνας

Αυτό οφείλεται και στην διάταξη του κυρίως σπιτιού στο οικοπέδο κατά τέτοιο τρόπο ώστε η πρόσοψη του να καλύπτει όλο σχεδόν το μέτωπο στον δρόμο.

Παράλληλα η αυλή περιορίζεται στο πίσω μέρος του οικοπέδου. Υπάρχουν ημιανώγεια κτίσματα που το κατώι τους ήταν μαγαζί. Η συνοικία της Αγίας Μαρίνας είναι πυκνοδομημένη με μικρότερα οικόπεδα και διασχίζεται από κεντρικό δρόμο.

Στην ανατολική πλευρά της συνοικίας βρίσκεται το σχολείο και γύρω του αναπτύσσεται μια γειτονιά με μεγάλα δίπατα αγροτικά αλλά και αστικά σπίτια που το χαρακτηριστικό τους είναι οι κατάφυτες αυλές. Οι δρόμοι είναι χωμάτινοι ή λιθόστρωτοι και το δίκτυο των σκαλοπατιών είναι δαιδαλώδες αλλά συνδέεται με το σχολείο(εικ.26). Στο βόρειο άκρο της συνοικίας και στην επέκταση του εμπορικού δρόμου που καταλήγει σε αδιέξοδο υπάρχει μια γειτονιά με χαρακτηριστικό της την θέα προς τον κόλπο. Τα σπίτια εδώ έχουν στην δυτική πλευρά κανάλια που χρησιμεύουν για τον αερισμό και τον φωτισμό εφόσον οι υψομετρικές διαφορές του ανάγλυφου είναι μεγαλύτερες ενώ οι φυτεύσεις των αυλών εξυπηρετούν κυρίως παραγωγικούς σκοπούς. Το κτίσμα της κουζίνας τοποθετείται πάντα στην βόρεια πλευρά του κτιρίου εξαιτίας της επίδρασης των ισχυρών βόρειων ανέμων και διαθέτει συνήθως ελαχιστοποιημένα ανοίγματα. Η είσοδος του σπιτιού τοποθετείται συνήθως στην μεσημβρινή πλευρά. Τα σπίτια εδώ παρουσιάζουν ανοίγματα προς την ανατολή αλλά και προς τον νότο.

Εικόνα 26:Αγία Μαρίνα σύνδεση με δίκτυο σκαλοπατιών

Εικόνα 27: Εμπορικός δρόμος

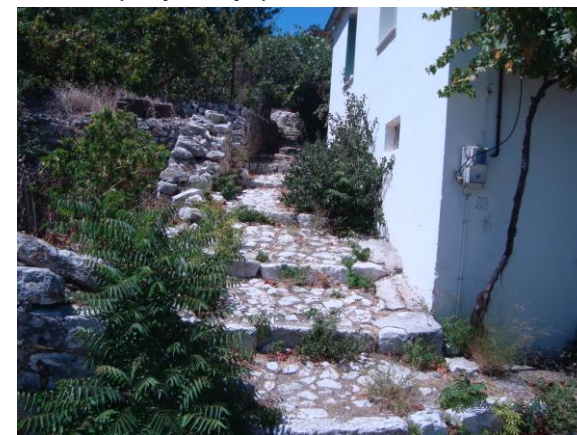
Εικόνα 28: Αστικό κτίσμα με φουρούσια στον εμπορικό δρόμο

Εικόνα 29: Κτίσμα στην συνοικία της Αγία Μαρίνας

Εικόνα 30: Κτίσμα στην συνοικία της Αγίας Μαρίνας

Εικόνα 31: Δίκτυο σκαλοπατιών στο εμπορικό δρόμο

Η συνοικία της **Ευαγγελίστριας**: έχει λιγοστά σπίτια και αγροτικό χαρακτήρα καθώς βρίσκεται κοντά στην αρχή των δυο πλακόστρωτων μονοπατιών προς Κάλαμο και Πλατρείθιά και στην πεδινή περιοχή της Λακίνας στην οποία καλλιεργούσαν πάντοτε αμπέλια. Σε αυτή την περιοχή κατέφυγαν οι κάτοικοι της Εξωγής κατά την διάρκεια των σεισμών του 1953, μέχρι να σταματήσει η έντονη σεισμική δραστηριότητα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η τοποθέτηση της εκκλησίας, που είναι σε άμεση επαφή με τα σπίτια εφόσον αρχικά και αυτή ήταν ιδιωτική. Είναι η μοναδική συνοικία που έχει έναν προσανατολισμό καθώς όλα τα κτίρια της, που αναπτύσσονται κατά μήκος του καμπυλόμορφου, κεντρικού, ανηφορικού δρόμου, βλέπουν προς την ανατολή, ενώ η δυτική τους πλευρά ακουμπάει στον δρόμο ή χώνεται στο ανάγλυφο(εικ.32,33).

Εικόνα 32: Ευαγγελίστρια

Εικόνα 33:κτίσμα στην Ευαγγελίστρια

Χάρτης 16:Η συνοικία της Ευαγγελίστριας (πηγή Google earth)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Τα κτίσματα, τα υλικά και ο τρόπος κατασκευής.

i. Η τυπολογική ανάλυση

Οι κάτοικοι της Εξωγής ήταν οι λιγοστοί ντόπιοι που κρύφτηκαν στο βουνό της κατά την περίοδο της ερήμωσης του νησιού αλλά και νέοι έποικοι που προήλθαν από τις γειτονικές περιοχές, την Κρήτη και την Βενετία και εγκαταστάθηκαν εκεί μετά το διάταγμα του Εποικισμού. Αυτή η αρχική πληθυσμιακή ετερογένεια κατά τα χρόνια της Ενετοκρατίας, με την ανάπτυξη και της γεωργίας εξομαλύνεται και παρατηρώντας κανείς όλες τις παραλλαγές της κατοικίας αντιλαμβάνεται ότι οι ταξικές διαφορές ήταν μικρές.

Κατά την διάρκεια της Ενετικής περιόδου στην Ιθάκη, υπήρχαν τρεις κοινωνικές τάξεις: Οι ευγενείς, οι πολίτες και οι αγρότες. Αυτή η τελευταία τάξη που την αποτελούσαν καλλιεργητές, κτηνοτρόφοι, ναυτικοί, εργάτες και χειρώνακτες φαίνεται ότι κυριαρχούσε πληθυσμιακά στην αγροτική κοινωνία της Εξωγής. Οι κάτοικοι αυτοί έκτιζαν τα σπίτια τους σύμφωνα με τα πολιτισμικά τους πρότυπα, τις ιδιαίτερες ανάγκες τους και την κοινωνική τους θέση.

Παρόλη την πολυπλοκότητα της σημερινής εικόνας με τις παραλλαγές στην διάταξη, στην εσωτερική διαρρύθμιση και στην μορφολογία των όψεων των κτιρίων, όλες οι κατοικίες πηγάζουν από τον ίδιο πρωταρχικό τύπο του κτηνοτροφικού καλυβιού καθώς οι πρώτοι κάτοικοι ήταν κτηνοτρόφοι που κατασκεύαζαν στοιχειώδη πέτρινα καταλύματα κοντά στα βοσκοτόπια τους. Το πέτρινο καλύβι, που η τυπολογία του παρέμεινε σχεδόν αμετάβλητη στο πέρασμα του χρόνου(εικ.34), παρουσιάζει μεγάλη αντίθεση με τις νεώτερες τυπολογίες των δίπατων σπιτιών και αποτελείται από ένα βασικό πυρήνα και τον υπαίθριο χώρο. Κάθε σπίτι ακόμα και το

Εικόνα 34: Πέτρινο καλύβι

πιο ταπεινό στρέφεται προς ένα ιδιωτικό ή κοινόχρηστο χώρο γιατί η σημασία των υπαίθριων χώρων στην περιοχή είναι ιδιαίτερα σημαντική εξαιτίας του ήπιου, με μεγάλη ηλιοφάνεια και υγρού μεσογειακού κλίματος.

Έτσι πολλές αγροτικές ή οικοτεχνικές δραστηριότητες εκτελούνται σε ανοικτές και σχετικά σκεπασμένες αυλές. Οι χώροι αυτοί φαίνεται ότι είχαν την ίδια σημασία με τους κλειστούς και αυτό ισχύει γενικότερα σε όλον τον ελληνικό χώρο καθώς το ευνοούν οι κλιματολογικές συνθήκες.

Ελάχιστα κτίσματα έχουν σωθεί από την περίοδο πριν τον 19^ο αιώνα. Στους παλαιότερους όμως οικισμούς όπως στην Εξωγή μπορεί κανείς να βρει παλαιά καλύβια αλλά και ελάχιστα κτίρια που έχουν μεσαιωνική προέλευση. Για λόγους ασφάλειας τα κτίσματα αυτά δεν έχουν ανοίγματα στο ισόγειο και τα παράθυρα του

Εικόνα 35: κτίσμα με αμυντικά χαρακτηριστικά

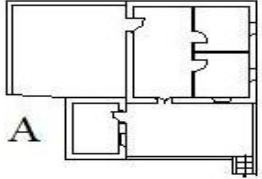
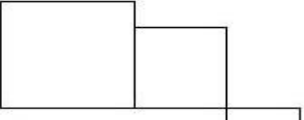
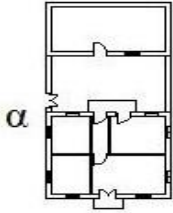
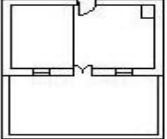
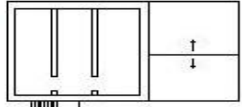
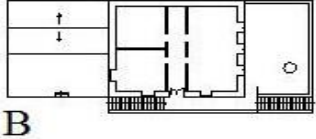
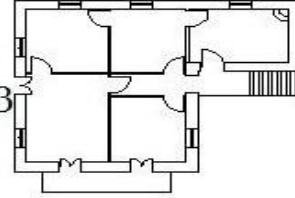
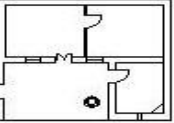
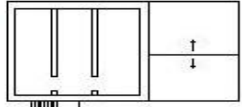
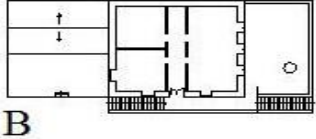
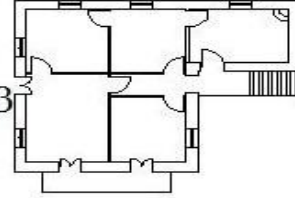
δεύτερου ορόφου είναι γενικά μικρών διαστάσεων(εικ.34). Στις όψεις δεν υπάρχουν μπαλκόνια ούτε διακοσμητικά στοιχεία. Αυτά τα μεσαιωνικά κτίσματα της Ιθάκης σχετίζονται με τα πυργόσπιτα της Βυζαντινής Ελλάδας με τους ακατέργαστους εξωτερικούς τοίχους, τις δίριχτες στέγες, τον αρκετά μεγάλο αποθηκευτικό χώρο στο ισόγειο και τον μεγάλο χωρίς χωρίσματα όροφο .

Κατά την διάρκεια της Βενετικής περιόδου (16^{ος}-18^{ος} αιώνας) στην Ιθάκη υπήρχαν δύο βασικοί τύποι σπιτιών. Τα αρχοντικά της υψηλής τάξης και τα καλύβια των χαμηλών τάξεων. Προς το τέλος όμως του 18^{ου} αιώνα και κατά την διάρκεια του 19^{ου} εμφανίστηκε μια νέα τυπολογία τα δίπατα, η δημιουργία των οποίων οφείλεται στην γενικότερη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών λόγω των εμβασμάτων από το εξωτερικό και το εμπόριο.

Οι αφηγήσεις των περιηγητών του 19^{ου} αιώνα σκιαγραφούν την Ιθάκη της εποχής εκείνης. Το δίπατο σπίτι είναι ο κυρίαρχος τύπος. Οι πλουσιότερες οικογένειες ζουν στην πρωτεύουσα το Βαθύ ενώ οι χωριάτες ζουν σε χωριά διασκορπισμένα στις αγροτικές περιοχές. Η διαφορά μεταξύ των τυπολογιών είναι κυρίως διαφορά μεγέθους που εξαρτάται από την οικονομική επιφάνεια του ιδιοκτήτη. Τα **αρχοντικά** έχουν δύο με τρεις ορόφους, μεγαλύτερη κάλυψη και περισσότερα δωμάτια. Οι **δίπατες κατοικίες** έχουν δύο ορόφους είναι μικρότερες σε μέγεθος και έχουν λιγότερα δωμάτια. Τα **καλύβια** είναι μονώροφα και έχουν το πολύ δύο δωμάτια . Απομονώνοντας τις ιστορικές φάσεις και

παρατηρώντας τις παραλλαγές στην διάταξη και στα μορφολογικά στοιχεία των όψεων μετά από προσεκτική εξέταση του υλικού των αποτυπώσεων μπορούμε να εκτιμήσουμε ότι οι βασικοί τύποι κατοικίας είναι τρεις:

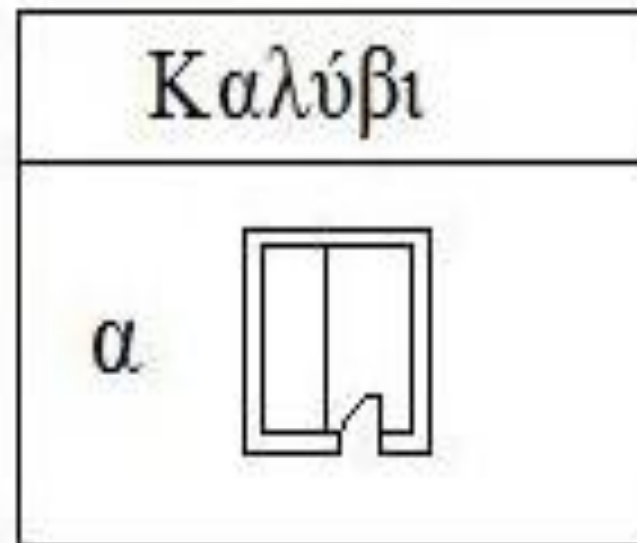
Ο τύπος **A**, το μονόσπιτο (καλύβι) που προέρχεται από την εξέλιξη των πρώτων κτηνοτροφικών καλυβιών, ο τύπος **B** το υπερυψωμένο ισόγειο, ο τύπος **Γ** το δίπατο ανωγο-κάτωγο που είναι ο κυρίαρχος τύπος και ο νεότερος τύπος **Δ** στον οποίο ανήκουν τα σπίτια του οικισμού που εμφανίζουν «αστικά» χαρακτηριστικά. Στην ανάλυση της τυπολογίας διαπιστώνεται η κτιριολογική εξέλιξη, αντίστοιχη πάντα με την εξέλιξη των χρήσεων, που τελικά καθορίζουν τους αντίστοιχους τύπους.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΕΣ			
Καλύβια	Υπερ. Ισόγεια	Δίπατα	Αστικά
α			α
β			
γ			
A	B	Γ	Δ

Α) Το Μονόσπιτο-καλύβι

Διακρίνουμε τρεις τύπους:

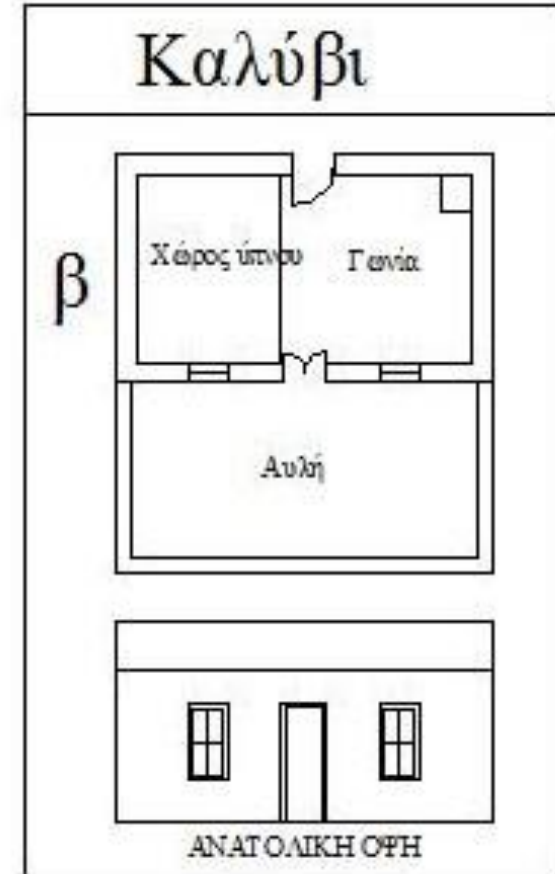
1) Ο τύπος α, προσωρινή κατοικία κτηνοτρόφων αρχικά η οποία στη συνέχεια γίνεται μόνιμη. Σε ένα ενιαίο χώρο συνυπάρχουν ο χώρος του ύπνου και η γωνιά. Η επικοινωνία είναι οριζόντια και άμεση. Ο διαχωρισμός αυτών των χώρων γίνεται με μια υψομετρική διαφορά 2-3 σκαλιά. Στην γωνιά η οργάνωση του χώρου είναι στοιχειώδης. Η κύρια θέρμανση τον χειμώνα γίνεται από ένα μικρό πεζούλι όπου με το άναμμα της φωτιάς ο καπνός διέρχεται σε όλο τον χώρο και βγαίνει από τα κενά και τις τρύπες της στέγης. Για την τακτοποίηση των διαφόρων πραγμάτων του νοικοκυριού υπάρχουν καθορισμένες θέσεις, χτιστές στους τοίχους. Το καλύβι είναι μικρό σε διαστάσεις, έχει μια χαμηλή πόρτα εισόδου και δεν έχει καθόλου παράθυρα.

2)Ο τύπος β, αποτελεί την μετεξέλιξη του πρώτου τύπου με την διαφορά ότι ενώ τα πρώτα καλύβια βρίσκονται διάσπαρτα στις αγροτικές περιοχές του οικισμού ο τύπος αυτός βρίσκεται μέσα στα όρια του οικισμού, είναι μονόχωρος κι έχει μεγαλύτερες διαστάσεις και παράθυρα που ανοίγονται στην μια του πλευρά (ανατολική)(εικ.36). Συνήθως είναι κατοικία κτηνοτρόφων της περιοχής. Η αυλή του είναι οριοθετημένη έχει μικρές διαστάσεις και στα όριά της δεν υπάρχει υδατοδεξαμενή (στέρνα).

Εικόνα 36: Καλύβι τύπου β

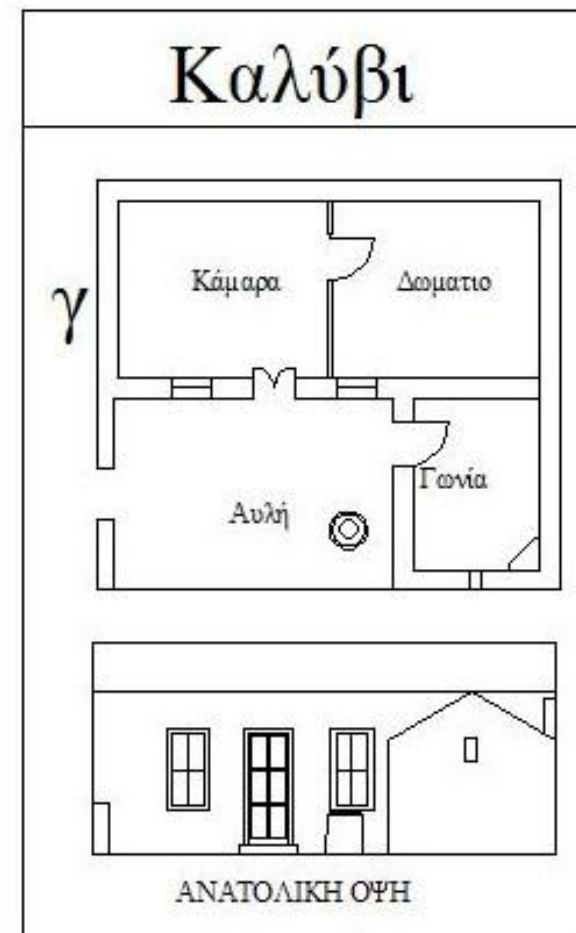

2) Ο τύπος γ, είναι η μετεξέλιξη του προηγούμενου τύπου και προέρχεται από την προσθήκη στο αρχικό κτίσμα του καλυβιού μιας κάθετα τοποθετημένης χαμηλότερης κουζίνας. Έτσι το καλύβι διαμορφώνεται σε σχήμα Γ και διαθέτει περιτοιχισμένη αυλή με χαμηλή ξερολιθιά και πορτόνι(εικ.37).

Η αυλή αυτή είναι συνήθως η οροφή μιας στέρνας και σκεπάζεται πάντοτε με κληματαριές. Το συγκεκριμένο καλύβι είναι κατοικία φτωχών αγροτικών οικογενειών. Η τυπολογία αυτή εμφανίστηκε στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και το κυρίως κτίριο του καλυβιού εσωτερικά αποτελείται από δύο χώρους. Την κρεβατοκάμαρα και ένα μικρό καθιστικό –σαλόνι το **κάμαρο** που συνήθως διαθέτει ξύλινο πάτωμα. Στον μικρότερο εξωτερικό τοίχο της κουζίνας τοποθετείται ο φούρνος που μερικές φορές προεξέχει κυκλικά έξω από αυτόν και σκεπάζεται με κεραμίδια. Επίσης μέσα στην κουζίνα υπάρχει και η εστία η οποία ορίζεται στην γωνία δύο τοίχων και χρησιμεύει για την μαγειρική. Η βάση της εστίας είναι μια πλάκα τοποθετημένη διαγώνια. Τα ανοίγματα της κουζίνας είναι χαμηλότερα σε ύψος και είναι συνήθως μια πόρτα και ένα μικρό παράθυρο τα οποία έχουν ξύλινα ανώφλια κατασκευασμένα από κορμό ελιάς.

Εικόνα 37: Καλύβι τύπου γ

B) Το υπερυψωμένο ισόγειο

Τα κτίσματα αυτά αποτελούν την μετεξέλιξη των καλυβιών και είναι προϊόν ενός μεταβατικού σταδίου που οδηγεί από την τυπική μονόχωρο αγροτική κατοικία στο δίπατο σπίτι. Είναι υπερυψωμένα και έχουν μεγαλύτερες διαστάσεις. Αρχικά είναι μονόχωρα ενώ μεταγενέστερα εμφανίζεται η προσθήκη ενός χωρίσματος στο χώρο της γωνιάς δεξιά από την είσοδο. Με αυτόν τον τρόπο διαχωρίζεται ο χώρος του ύπνου από τον χώρο διημέρευσης.

Τα υπερυψωμένα ισόγεια εμφανίζουν νέα μορφολογικά στοιχεία τα οποία διαφέρουν από αυτά των καλυβιών καθώς είναι εξωτερικά επιχρισμένα και έχουν ψηλότερη στέγη και μεγαλύτερα ανοίγματα που ανοίγονται συνήθως στις τρεις πλευρές τους. Επίσης έχουν διαμορφωμένες αυλές με βοηθητικά κτίσματα και δεξαμενές που κτίζονται προσθετικά.

Ο συγκεκριμένος τύπος παρουσιάζει διαφορετικές εκφάνσεις και η πιο εξελιγμένη μορφή του είναι το ισόγειο υπερυψωμένο μακρινάρι το οποίο αποτελείται από έναν απλό ορθογώνιο όγκο που αντιστοιχεί στο κυρίως σπίτι και το βοηθητικό κτίσμα της γωνιάς που προστίθεται στην βόρεια πλευρά.

Εδώ η κάτοψη χωρίζεται αξονικά με διάδρομο δημιουργώντας δύο ανεξάρτητους χώρους τη σάλα και στην βόρεια πλευρά τη γωνιά. Ο ίδιος τύπος διαθέτει διαμορφωμένη αυλή και εξωτερική προσπέλαση. Η τυπολογία αυτή εμφανίζεται στο τέλος του 18^{ου} αιώνα λίγο πριν την εμφάνιση των δίπατων σπιτιών.

Γ) Το δίπατο

Στα κτίσματα αυτά εκφράζεται μια αρκετά διαφορετική αντίληψη για την οργάνωση των ανθρώπινων χρήσεων στο χώρο, με κύριο χαρακτηριστικό τη διαφοροποίηση των λειτουργιών. Αντιστοιχεί οπωσδήποτε σε μια νέα φάση οικονομικής και πολιτιστικής ανάπτυξης που στην Εξωγή συμπίπτει με την δεύτερη φάση της Ενετοκρατίας.

Διακρίνουμε δύο τύπους τον παλαιότερο τύπο Α, που είναι λιτός, διαθέτει λιγότερα ανοίγματα, εμφανίζει ασύμμετρη τοποθέτηση των ανοιγμάτων μεταξύ του ισογείου και του ορόφου και διαθέτει εξωτερική δεξαμενή με αλώνι(εικ.40,41) και τον νεότερο τύπο Β που παρουσιάζει συμμετρική τοποθέτηση των ανοιγμάτων, έχει εξωτερική προσπέλαση (σκάλα) προς τον όροφο, περισσότερα ανοίγματα, υπόγειες δεξαμενές, λιγότερα βοηθητικά κτίσματα και καλύτερα επεξεργασμένες αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες(εικ.38,39). Το γεγονός που οδήγησε στην ανάπτυξη αυτών των αγροτικών σπιτιών και στην άνθηση μιας λαϊκής αρχιτεκτονικής παράλληλα με την επίσημη αρχιτεκτονική των αρχοντικών, ήταν η κοινωνική απελευθέρωση των αγροτών στα τέλη του 18^{ου} αιώνα.

Τα αγροτικά σπίτια της Εξωγής είναι πλατυμέτωπα με τονισμένο άξονα συμμετρίας. Είναι γενικά διώροφα και πάντοτε **ημι-ανώγεια** λόγω της κλίσης του εδάφους και της δυσκολίας που υπήρχε για μεγαλύτερες εκσκαφές. Έτσι από μπροστά εμφανίζουν δύο ορόφους ενώ στην πίσω μεριά είναι ισόγεια.

Τα δίπατα ημι-ανώγεια διαθέτουν κατώι μικρότερων διαστάσεων από τον όροφο με αποθηκευτικούς χώρους καθώς και βοηθητικά κτίσματα που προσαρτώνται στο αρχικό κτίσμα. Ανήκουν επομένως σε ένα εξελιγμένο τύπο κατοικίας δεδομένου

Εικόνα 38: Δίπατο τύπου Β

Εικόνα 39: Δίπατο τύπου Β

Εικόνα 40: Δίπατο τύπου Α

ότι όλοι οι χώροι του ισόγειου και του ορόφου χρησιμεύουν για τις ανάγκες της οικογένειας ενώ τα ζώα σταβλίζονται σε χώρο έξω από το σπίτι.

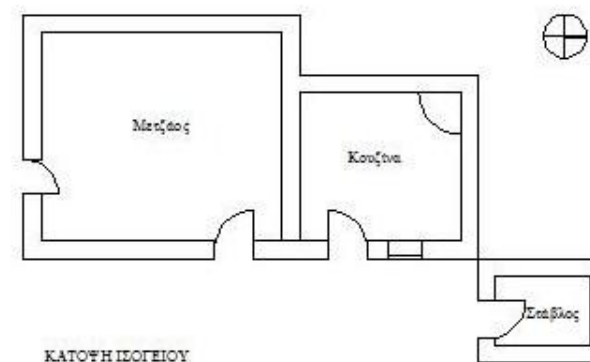
Το βασικό σχήμα των σπιτιών αυτών είναι το ορθογώνιο παραλληλόγραμμο που μπορεί στο ισόγειο να επεκτείνεται προσθετικά, για να δημιουργηθούν και άλλοι βοηθητικοί χώροι. Το σχήμα το ορθογώνιου, οι διαστάσεις και οι αναλογίες των πλευρών του προέρχονται όχι μόνο από την εσωτερική λειτουργική οργάνωση του σπιτιού αλλά και από κατασκευαστικούς λόγους. Πράγματι μόνον οι εξωτερικοί τοίχοι είναι φέροντες ενώ οι εσωτερικοί είναι ελαφρά ξύλινα χωρίσματα. Η μικρή συνεπώς διάσταση του ορθογώνιου κτίσματος καθορίζεται από τις μέγιστες διαστάσεις της ξύλινης δοκού που μπορεί να γεφυρώσει το άνοιγμα και να μεταφερθεί στον οικισμό από τα κοντινά δάση.

Στα δίπατα το κυρίως σπίτι με την έννοια της διαμονής είναι το ανώι ενώ το κατώι (μετζάος) καλύπτει τις λειτουργίες τις σχετικές με την παραγωγική δραστηριότητα της αγροτικής οικογένειας (λινοί, αποθήκευση εργαλείων και οικιακών αγαθών κλπ).

Εικόνα 41: Δίπατο τύπου Α

Η επικοινωνία των ορόφων είναι εξωτερική και γίνεται με το δίκτυο σκαλοπατιών του οικισμού αλλά υπάρχει και μια πρόχειρη ξύλινη σκάλα ο **καταρράχτης** που μέσα από μια καταπακτή του πατώματος, οδηγεί στον μετζάο κυρίως κατά τη διάρκεια του χειμώνα. Πέτρινες σκάλες κτίζονται πολύ αργότερα και προσαρτώνται στο κτίριο μέσα από μια κατασκευή που ονομάζεται **μότσος** και τοποθετείται παράλληλα με τον εξωτερικό τοίχο. Η κατασκευή αυτή εμπεριέχει το κεφαλόσκαλο και την σκάλα η οποία στο ισόγειο είναι κλειστή με τοίχο στον οποίο ανοίγονται μια ή περισσότερες εισοδοί με καμάρες που οδηγούν στο κατώι. Στα αγροτικά σπίτια πλουσίων οικογενειών ο μότσος αποκτάει μερικές φορές μια πιο επεξεργασμένη μορφή με την προσθήκη μιας **λότζας**, μιας προεξοχής

δηλαδή της στέγης με κεραμίδια, που στεγάζει την ανοιχτή βεράντα του μότσου.

Αρχικά το ανώι αποτελείται από δύο χώρους τη **σάλα** και τη **γωνιά**. Η γωνιά είναι το χειμωνιάτικο δωμάτιο, συνήθως τοποθετείται στην βόρεια πλευρά και κεντρικά στο τοίχο της μικρότερης διάστασης έχει το τζάκι με την καμινάδα. Η σάλα είναι το επίσημο δωμάτιο του σπιτιού, ο χώρος κοινωνικής προβολής της οικογένειας αλλά και ο κύριος χώρος διημέρευσης. Έχει περιμετρικά τέσσερα με πέντε υψίκορμα παράθυρα που εξασφαλίζουν αερισμό και φωτισμό και συνήθως ανοίγονται προς τις πλευρές καλού προσανατολισμού (ανατολικός μεσημβρινός) και την θέα. Αυτά τα ευρύχωρα δωμάτια με την λιτή επίπλωση διαθέτουν τις περισσότερες φορές ψηλά ταβάνια που ονομάζονται **πλαφόνια** και που κατά την περίοδο της ακμής ήταν συχνά διακοσμημένα με οροφोगραφίες.

Στον μετζάο των περισσότερων σπιτιών υπήρχαν αποθηκευτικοί χώροι και αργότερα μαγαζιά. Λάδι, κρασί, ξύλα και άλλα αγροτικά προϊόντα αποθηκεύονταν σε αυτόν τον χώρο με τους χονδρούς πέτρινους τοίχους που ήταν στην ουσία ένα ημιυπόγειο κελάρι, καθώς συνήθιζαν να προσαρμόζουν το κτίριο στο ανάγλυφο του εδάφους, με αποτέλεσμα ο πίσω τοίχος του κατωγιού να χώνεται μέσα στον ασβεστολιθικό βράχο.

Στον ελεύθερο από χωρίσματα αρχικό χώρο του κατωγιού, το πιο ενδιαφέρον κτίσμα είναι ο λινός εφόσον οι κάτοικοι της Εξωγής ήταν κατεξοχήν καλλιεργητές σταφίδας και αμπελιών. Παρόλο που χρησιμοποιείται για λίγες ημέρες το χρόνο ο λινός καταλαμβάνει το μεγαλύτερο τμήμα του κατωγιού και σε ορισμένες περιπτώσεις η πέτρινη αυτή κατασκευή αποτελείται από διαφορετικά τμήματα, όταν υπάρχει ανάγκη να πατηθούν ταυτόχρονα διαφορετικά είδη σταφυλιών. Μερικές φορές η τροφοδοσία με σταφύλια γίνεται απευθείας από την αυλή με πόρτες που αντιστοιχούν στα επιμέρους τμήματα του λινού. Το δάπεδο των λινών στρώνεται με ορθογώνιες πλάκες, στις οποίες δίνονται οι απαραίτητες κλίσεις ώστε ο μούστος να τρέχει προς την πλευρά που βρίσκεται το **σαληνάρι**, δηλαδή μια πέτρινη υδρορροή από την οποία ο μούστος πέφτει μέσα στο ειδικό δοχείο(εικ.42).

Στον μετζάο υπάρχει επίσης συνήθως κι ένα μεγάλο πεζούλι κατά μήκος του τυφλού πίσω

Εικόνα 42: Λινός(πηγή Σαράντη)

τοίχου, που χρησιμεύει για την τοποθέτηση των βαρελιών και των εργαλείων του πατήματος.

Αργότερα μέσα στον ίδιο αυτό χώρο δημιουργείται με ξυλόπηκτους διαχωριστικούς τοίχους ένα μικρό δωματάκι στο οποίο τοποθετείται ο αργαλειός.

Χαρακτηριστικό των δίπατων σπιτιών της Εξωγής είναι οι μεγάλες αυλές με το κτίσμα της στέρνας (σκαμμένη μέσα στο βράχο) και το πέτρινο αλώνι που την περιβάλλει και χρησιμεύει για την συλλογή του βρόχινου νερού(εικ.43) .

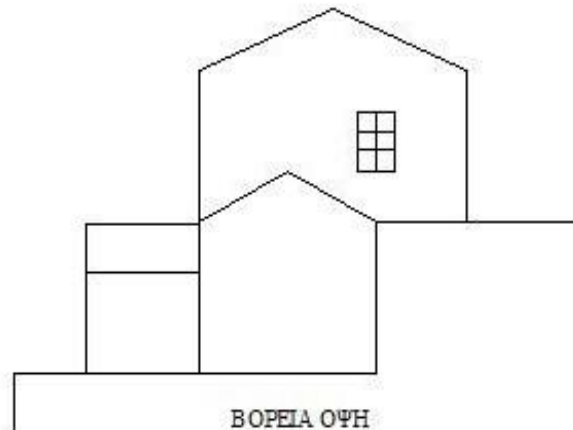
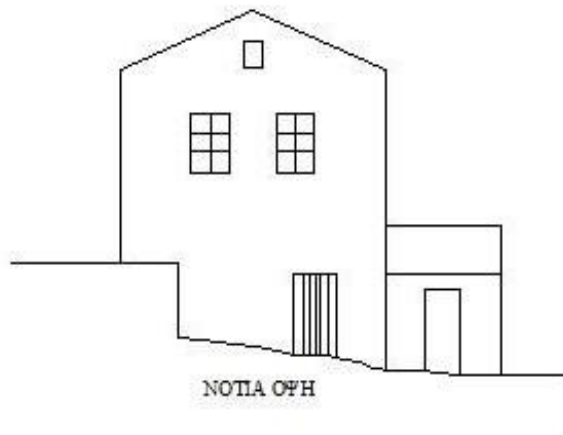
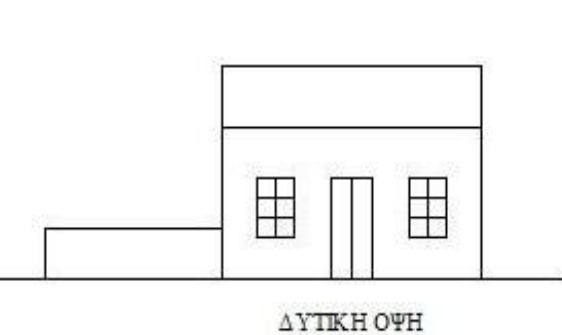
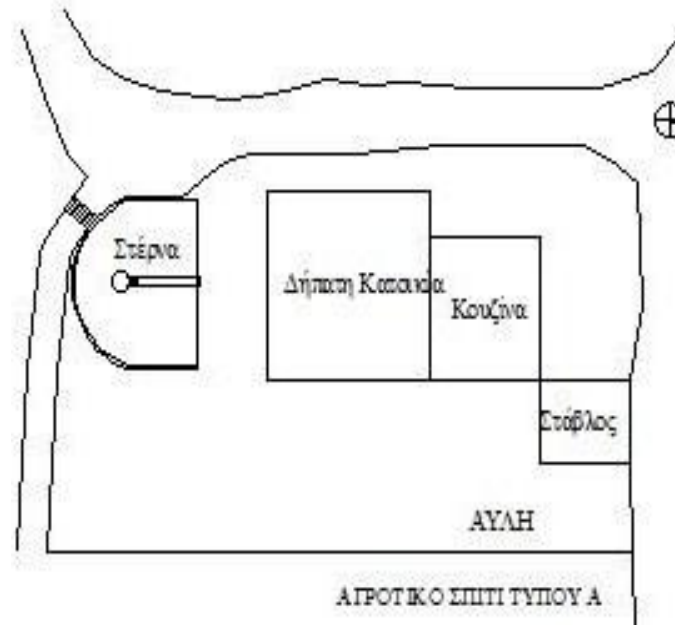
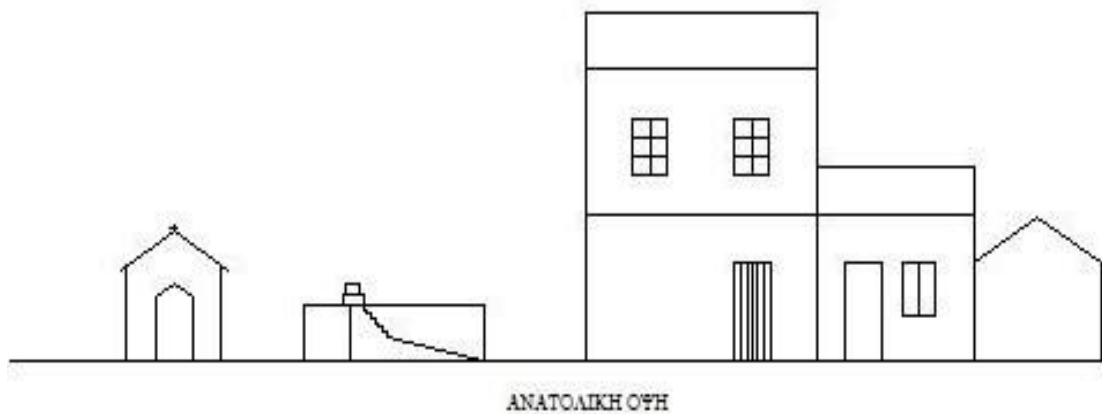
Επίσης η ύπαρξη βοηθητικών κτισμάτων (κουζίνα, στάβλος, πλυσταριό και αργότερα τουαλέτες) που προσαρτώνται στο κυρίως κτίσμα και συνήθως στη βόρεια πλευρά. Ο τρόπος κατασκευής αυτών των κτισμάτων με την όχι ιδιαίτερα επιμελημένη τοιχοποιία, τους γωνιόλιθους και χωρίς εξωτερικό επίχρισμα θυμίζει τον τρόπο κατασκευής των καλυβιών ενώ το κυρίως κτίριο εμφανίζει δυτικότροπα χαρακτηριστικά προσαρμοσμένα σε παραδοσιακά πρότυπα.

Είναι φανερό ότι η διαμόρφωση των σπιτιών αυτών καθώς και η γενικότερη λειτουργική τους συγκρότηση οφείλεται στο γεγονός ότι η αγροτική οικονομία είναι αρκετά πολύπλοκη και στηρίζεται στην καλλιέργεια περισσότερων ειδών κι επομένως οι ανάγκες για βοηθητικούς χώρους είναι σημαντικές και παράλληλες προς τις ανάγκες σε χώρους κατοικίας. Από την άλλη πλευρά οι χωριάτες ζώντας επί αιώνες σε επαφή με τους ευγενείς και τους μεγαλοκτηματίες, επηρεάζονται από τον τρόπο ζωής τους και επιχειρούν να προσαρμόσουν στην δική τους κλίμακα τις αντιλήψεις και τις μορφές που εκείνοι ακολουθούν.

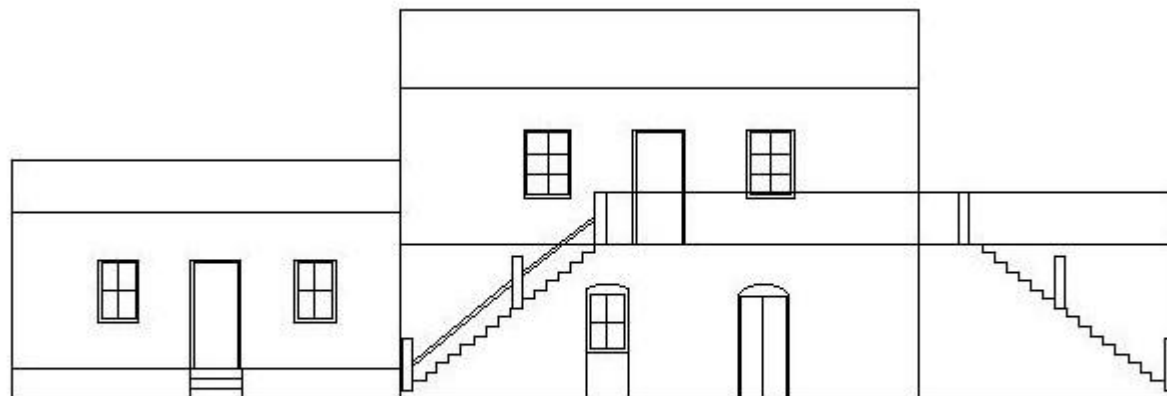

Εικόνα 43:Στέρνα

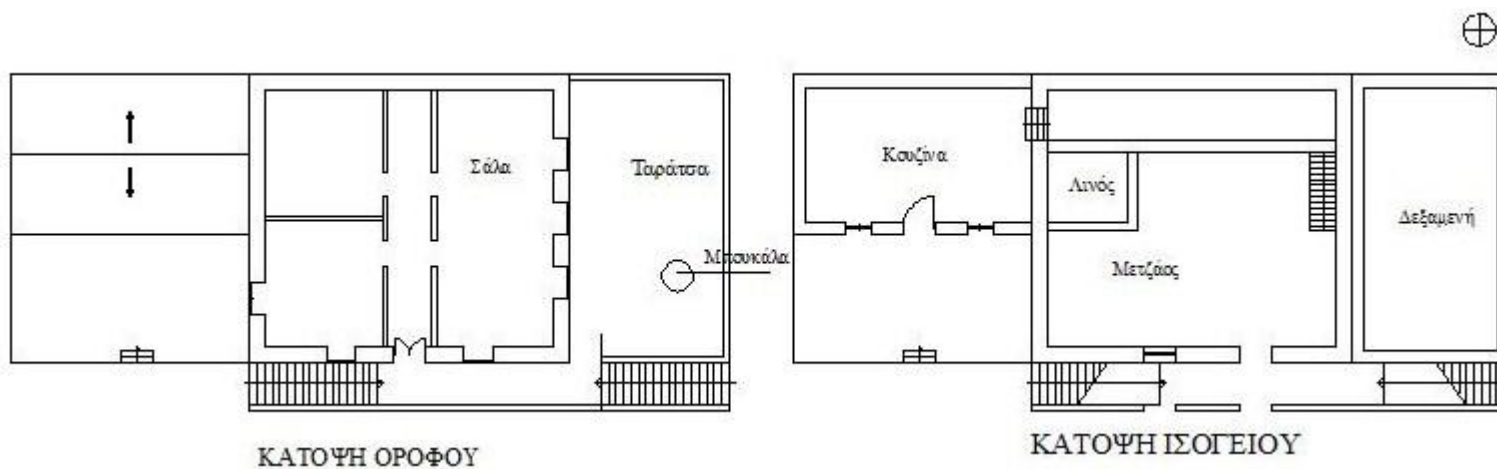
ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΣΠΙΤΙ ΤΥΠΟΥ Α

ΑΓΡΟΤΙΚΟ ΣΠΙΤΙ ΤΥΠΟΥ Β

ΝΑΤΟΛΙΚΗ ΟΨΗ

Δ) Τα «αστικά»

Υπάρχουν δύο τύποι

1) **Τύπος α:** Τα σπίτια αυτά που εμφανίζουν «αστικά» χαρακτηριστικά βρίσκονται συνήθως στο κέντρο του οικισμού(εικ.44,45,46,47). Έχουν κάτοψη ορθογώνια που πλησιάζει πολλές φορές τις αναλογίες του τετραγώνου. Λόγω του ότι βρίσκονται σε περιοχές του οικισμού που εφαρμόζεται ένα σχεδόν συνεχές σύστημα στην οικοδόμηση, παρουσιάζουν μεγαλύτερο μορφολογικό ενδιαφέρον στην κύρια τους όψη που είναι ταυτόχρονα και η όψη προς τον κύριο δρόμο. Στα ισόγεια των σπιτιών αυτών υπάρχουν κατώγια ή μαγαζιά. Η είσοδος στην στάθμη του ισογείου γίνεται συνήθως μέσα από μια κεντρική πόρτα που έχει εκατέρωθεν δύο συμμετρικά παράθυρα. Πάνω από την πόρτα βρίσκεται τοποθετημένο συμμετρικά το μπαλκόνι, με φουρούσια και περίτεχνο σιδερένιο κιγκλίδωμα που αντιστοιχεί στον κύριο χώρο διημέρευσης δηλαδή στην σάλα.

Εικόνα 44: Αστικό τύπου Α

Εικόνα 45: Αστικό τύπου Α

Εικόνα 46: Φουρούσια σε αστικό τύπου Α

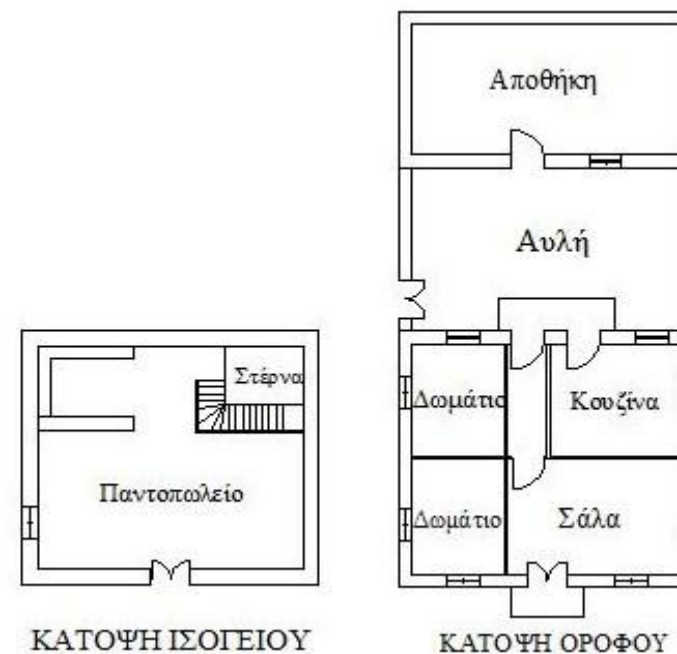

Εικόνα 47: Αστικό τύπου Α

Τα σπίτια αυτά είναι επίσης ημι-ανώγεια και η είσοδος του πάνω ορόφου βρίσκεται συνήθως στην πίσω πλευρά του κτιρίου. Εκεί υπάρχει και η αυλή που τώρα έχει μικρότερες διαστάσεις καθώς ο ρόλος της έχει υποβαθμιστεί και στην οποία φθάνει κανείς από το πλάι ακολουθώντας το δίκτυο των σκαλοπατιών του οικισμού, μέσα από ένα πορτόνι. Εκτός από αυτή την εξωτερική είσοδο υπάρχει και ξύλινη σκάλα με ξυλόγλυπτη κουπαστή που οδηγεί στον όροφο από το εσωτερικό του μαγαζιού και συνήθως στον χώρο της κουζίνας. Η αυλή στα αστικά κτίσματα συνήθως παρεμβάλλεται μεταξύ του ορόφου του κτιρίου και ενός βοηθητικού μονώροφου κτίσματος που τοποθετείται αντικριστά και προορίζεται για αποθήκη ή για οικοτεχνικές δραστηριότητες.

Ο όροφος χωρίζεται αξονικά από διάδρομο που καταλήγει στη σάλα ενώ στην μία πλευρά υπάρχουν τα δωμάτια δύο ή περισσότερα ανάλογα με το μέγεθος του σπιτιού, που επικοινωνούν μεταξύ τους αλλά και με τους υπόλοιπους χώρους με δίφυλλες πόρτες. Στον όροφο υπάρχει επίσης ενσωματωμένη και η κουζίνα που διαθέτει υπόγεια δεξαμενή με μπούκα που προεξέχει του δαπέδου.

Η αυλή αλλά και ο χώρος μπροστά από τα μαγαζιά σκεπάζεται με κληματαριές ενώ υπάρχουν και πεζούλες που λειτουργούσαν ως χώροι κοινωνικής συναναστροφής. Η στέγη των κτιρίων αυτών είναι τετράκλινης με γαλλικά κεραμίδια. Η τυπολογία αυτή εκφράστηκε στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 2^{ου}.

2) τύπος β: Ο συγκεκριμένος τύπος σπιτιού έχει επίσης ορθογώνια κάτοψη που πλησιάζει τις αναλογίες του τετραγώνου(εικ.48). Η λειτουργική του οργάνωση είναι ίδια με τα προγενέστερα αγροτικά σπίτια καθώς διαθέτει κατώι για την αποθήκευση αγροτικών προϊόντων στο ισόγειο ενώ ο όροφος αποτελεί τον κύριο χώρο διημέρευσης. Τα σπίτια αυτά δημιουργήθηκαν στο τέλος του 19^{ου} αιώνα – αρχές 20^{ου} και εμφανίζουν κοινά μορφολογικά χαρακτηριστικά όπως η τετράκλινης στέγη με γαλλικά κεραμίδια, μπαλκόνια, γείσα κλπ. Επειδή συνήθως βρίσκονται στα άκρα του οικισμού εκεί όπου η υψομετρική διαφορά του ανάγλυφου είναι μεγαλύτερη, το κύριο χαρακτηριστικό τους είναι ο **αντιγός**, ένα κανάλι στον εξωτερικό πίσω τοίχο του κτιρίου στον όροφο, που χρησιμεύει για τον αερισμό και τον φωτισμό. Το κανάλι αυτό διαθέτει και κλίση για να απομακρύνονται τα βρόχινα νερά και αποδίδεται στον αγγλικό κανονισμό δόμησης και τις διατάξεις που εμπεριείχε για την δημόσια υγιεινή.

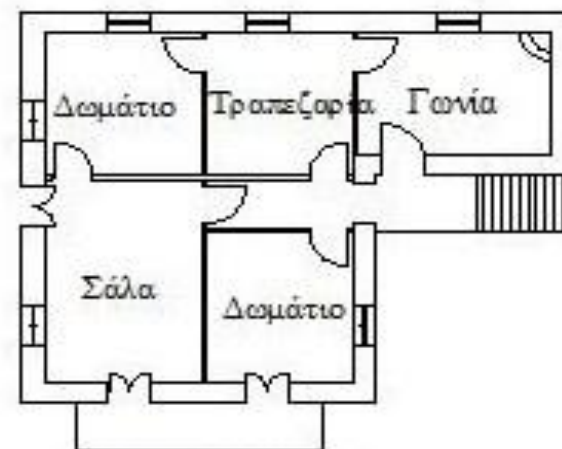
Τα κτίρια αυτά διαθέτουν εξωτερική προσπέλαση για τον όροφο και παρουσιάζουν ανοίγματα στην ανατολική και μεσημβρινή πλευρά. Η είσοδος στο κτίριο γίνεται μέσα από μια κεντρικά τοποθετημένη πόρτα στη νότια πλευρά(εικ.49). Η διαρρύθμιση παρουσιάζει αντιστοιχίες με τον προηγούμενο τύπο α.

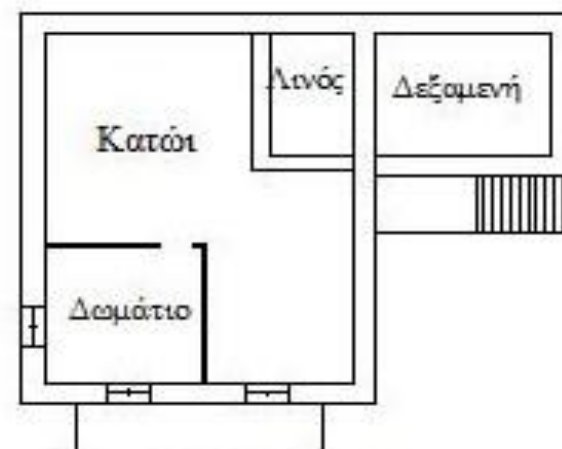
Εικόνα 48: Αστικό τύπου β

Εικόνα 49: Αστικό τύπου β

ΚΑΤΟΨΗ ΟΡΟΦΟΥ

ΚΑΤΟΨΗ ΙΣΟΓΕΙΟΥ

ii. Τα οικοδομικά υλικά και η κατασκευή

Η Ιθάκη διέθετε άφθονα και καλής ποιότητας οικοδομικά υλικά. Ο πηλός, η ασβεστολιθική πέτρα(εικ.50), η θαλασσινή άμμος υπήρχαν σε μεγάλες ποσότητες ενώ η ξυλεία σε μικρότερες ποσότητες. Υπήρχαν όμως και δευτερεύοντα υλικά όπως τα καλάμια που χρησιμοποιούνταν σε μερικές περιπτώσεις. Προσφέρονταν επομένως από την άποψη των υλικών όλες οι προϋποθέσεις για την ανάπτυξη κατασκευαστικών μεθόδων που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες μιας προηγμένης αρχιτεκτονικής.

Όλα τα κτίρια στον οικισμό της Εξωγής είχαν θεμέλια και κύριους τοίχους από αργολιθοδομή, στέγες με ξύλινο σκελετό και κεραμίδια αυλακωτά (θιακά). Οι εξωτερικοί τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από ανώμαλη, γκρίζα, ασβεστολιθική πέτρα που την έλεγαν **αμυγδαλόπετρα**. Το υλικό αυτό ήταν μαλακό και εύκολο στην κατεργασία του. Επιπλέον μπορούσε να συνδυαστεί (έδενε) πολύ καλά με το απλό κονίαμα και το πηλάσβεστο. Η ασβεστολιθική αυτή πέτρα βρίσκεται παντού στην Ιθάκη .

Οι αργολιθοδομές κατασκευάζονταν από συλλεκτούς λίθους που είχαν την μορφή κροκάλων και επιχρίονταν πάντοτε με αμμοκονιάματα. Στο κατώι το πάχος της αργολιθοδομής ήταν 70 εκατοστά και είναι προφανής η επιλογή των τεχνιτών να διαμορφώσουν μια ισχυρή άκαμπτη βάση. Στον όροφο το πάχος του τοίχου μειώνεται σε 50 εκατοστά χωρίς ωστόσο η κατασκευή να χάνει τον στιβαρό της χαρακτήρα.

Εικόνα 50: Ασβεστολιθική πέτρα

Εικόνα 51: Πώρινα διακοσμητικά πλαίσια σε βοηθητικό κτίσμα δίπατου αγροτικού σπιτιού

Για την κατασκευή ορισμένων ιδιαίτερων τμημάτων χρησιμοποιούσαν ένα μαλακό ασβεστολιθικό πέτρωμα που ονομαζόταν **πωρί** (πωρόλιθος)(εικ.51). Με το πωρί κατασκεύαζαν τα πλαίσια γύρω από τις πόρτες και τα παράθυρα, τα διαζώματα, τις κορνίζες και τους γωνιόλιθους.

Το υλικό αυτό είχε μια θαυμαστή ιδιότητα που του επέτρεπε μετά την τοποθέτησή του στον χώρο, να σκληραίνει με την πάροδο του χρόνου και την επενέργεια των καιρικών συνθηκών όπως ο ήλιος, η βροχή και ο αέρας. Το ίδιο υλικό χρησιμοποιούσαν και για την κατασκευή μαλτεζόπλακων ενός πυρίμαχου υλικού για την κατασκευή σομπών. Λέγεται ότι το πελέκημα του συγκεκριμένου υλικού μπορούσε να κρατήσει δύο φορές όσο το κτίσιμο του κτιρίου, καθώς η εργασία αυτή γινόταν με ιδιαίτερη επιμέλεια, που άγγιζε συχνά τα όρια μιας καλλιτεχνικής αρτιότητας.

Η χρήση λαξευτών αρχιτεκτονικών και διακοσμητικών στοιχείων σε συνδυασμό με επιχρισμένες αργολιθοδομές, αποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο οι τεχνίτες, έχουν εκμεταλλευτεί πλήρως τις δυνατότητες που τους προσέφεραν ο πωρόλιθος και ο ασβεστόλιθος της περιοχής δουλεύοντας με έμπνευση και φαντασία. Στην περιοχή της Ιθάκης όμως υπήρχε σε ορισμένα σημεία και μια σκληρότερη ασβεστολιθική πέτρα με ημι-κρυσταλλική μορφή, που συνήθως την χρησιμοποιούσαν αντί για μάρμαρο. Αυτή η πέτρα ήταν κατάλληλη για την κατασκευή σκαλοπατιών, ανωφλιών, πλακών, επίστρωσης για δάπεδα και μπαλκόνια. Επίσης από αυτή την πέτρα κατασκεύαζαν **λίμπες** (πέτρινα σκεύη για την αποθήκευση λαδιού) και **καυκιές** (πέτρινα γουδιά).

Τα σπίτια ήταν πηλόχτιστα ή ασβεστόχτιστα πράγμα το οποίο υποδηλώνει την σύσταση και την ποιότητα του συνδετικού υλικού ενώ τα παλιότερα έμειναν ανεπίχριστα (καλύβια).

Το απλό κονίαμα και το πηλάσβεστο παρασκευάζονταν από έναν ειδικό κόκκινο **πηλό** που προερχόταν από την περιοχή των Αφαλών αλλά και από άλλα σημεία της Ιθάκης. Όταν ο πηλός αναμιγνυόταν με τον ασβέστη και το νερό το τελικό μίγμα λεγόταν **γλίνα**.

Πολλοί θεωρούν ότι η γλίνα έχει αντισεισμικές ιδιότητες γιατί μετά τους σεισμούς του 1953 τοίχοι οι οποίοι είχαν κατασκευαστεί με το υλικό αυτό έμειναν ανέπαφοι, ενώ τοίχοι που είχαν κατασκευαστεί με απλά αμμοκονιάματα είχαν πέσει. Έχει συζητηθεί εκτενώς το γεγονός ότι τα υλικά του συγκεκριμένου μίγματος δημιουργούν ένα υδραυλικό επίχρισμα βραχύτατης πήξεως.

Ένα άλλο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πέτρινης τοιχοποιίας στην Εξωγή ήταν και η **καμάρα** (αψίδα) που η τεχνογνωσία της αποδίδεται στους Ενετούς και χρησιμεύει συνήθως για να γεφυρώνει τα ανοίγματα των θυρών και των παραθύρων(εικ.52). Κατασκευάζεται στην μέσα πλευρά του εξωτερικού φέροντος τοίχου από λαξευτούς λίθους και επιχρίεται με λεπτή στρώση κονιάματος. Λειτουργεί ως ανακουφιστικό τόξο σε συνδυασμό με τα πόρινα πλαίσια .

Οι εσωτερικοί διαχωριστικοί τοίχοι ήταν κατασκευασμένοι από ξύλινο σκελετό επενδυμένοι με πηχίσκους και από τις δύο πλευρές για να συγκρατούν το κονίαμα(εικ.53). Σε πολλές περιπτώσεις αντικαθιστούσαν τους πηχίσκους με καλάμια ενώ το εσωτερικό των τοιχωμάτων γέμιζε με άχυρα, φύκια ή γιδότριχες που είχαν πολύ καλές θερμομονωτικές ιδιότητες(εικ.53). Το ίδιο περίπου σύστημα χρησιμοποιούσαν και για την κατασκευή των επιχρισμένων οροφών .

Έκαναν χρήση ξύλου για την κατασκευή των στεγών που κάλυπταν πάντοτε τα κτίρια. Είναι φανερό ότι ο υψηλός δείκτης βροχόπτωσης στην περιοχή, η ύπαρξη αναγκαίας ξυλείας και η αφθονία των κεραμιδιών οδηγούσαν στην συγκεκριμένη λύση στέγασης. Η ξύλινη στέγη στην Εξωγή είναι κατά κανόνα δίριχτη και πολύ αργότερα τετράριχτη και αποτελεί συνήθως ένα αδύνατο κατασκευαστικό σημείο εξαιτίας των μεγάλων διατομών του ξύλου που χρησιμοποιούνται προφανώς για να αναπληρώσουν τις κατασκευαστικές ατέλειες. Το αποτέλεσμα όλων αυτών είναι ότι ένα μεγάλο μέρος των

Εικόνα 52: Καμάρα

Εικόνα 53: Εσωτερικοί διαχωριστικοί τοίχοι

σεισμικών ωθήσεων παραλαμβάνεται από την βαριά στέγη με αποτέλεσμα τα ξύλα της να ωθούν τους τοίχους προς τα έξω.

Ο τρόπος κατασκευής της στέγης(εικ.54) δεν παρουσιάζει ιδιοτυπίες παρόλο που στην αρχή δεν χρησιμοποιούνται **μπαμπάδες** (ορθοστάτες) και **σκόντρες** (λοξά). Το εσωτερικό της στέγης χρησιμοποιείται συχνά εφόσον διαθέτει ικανό ύψος ως αποθηκευτικός χώρος και για το λόγο αυτό διαθέτει ανοίγματα στις κάθετες επιφάνειες (αετώματα-**ατσούπια**) που ονομάζονται **αναμινάλι**.

Το ξύλο χρησιμοποιείται ακόμα για την κατασκευή των δαπέδων και των οροφών. Τα μεταξύ των τοίχων ανοίγματα, στις περιπτώσεις διώροφων κτιρίων γεφυρώνονται με ξύλινες δοκούς (**πατερρά**) ανάλογης διατομής με το άνοιγμα που τοποθετούνται μεταξύ τους σε μικρές αποστάσεις περίπου 0.35 εκατοστά έτσι ώστε να είναι δυνατόν το απευθείας κάρφωμα των σανίδων που θα αποτελέσουν το πάτωμα. Οι σανίδες αυτές είναι συνήθως μεγάλου πλάτους 0.20 εκατοστών και πάχους τουλάχιστον 0.02 εκατοστών. Σε καλύτερες κατασκευές τοποθετούνται δύο επάλληλα ξύλινα πατώματα, το ψευτοπάτωμα και το τελικό.

Όταν το άνοιγμα είναι πολύ μεγάλο για να γεφυρωθεί με τις συνηθισμένες διατομές του ξύλου τότε στο μέσον του ανοίγματος τοποθετείται ένα μεγάλο ξύλινο δοκάρι ή μαϊστρα που η διάμετρός του ξεπερνά τα 0.30 εκατοστά και που μερικές φορές υποστηρίζεται και από ξύλινο υποστύλωμα. Η κατασκευή αυτή εμφανίζεται συχνά στα μεγάλα αγροτικά σπίτια της Εξωγής.

Παρόλη την ευρεία χρήση του ξύλου, στα κτίρια της Εξωγής δεν εμφανίζονται **ξυλοδεσιές** όπως και σε άλλες περιοχές της Επτανήσου, γεγονός το οποίο θα μπορούσε να είναι αναμενόμενο εξαιτίας των ισχυρών σεισμών στην περιοχή. Αντίθετα γίνεται συχνά χρήση σιδηρών **ελκυστήρων** που από την άποψη της οικοδομικής αποτελεί μια ενδιαφέρουσα λύση.

Οι ελκυστήρες αυτοί που ονομάζονται **αρπέζες** χρησιμοποιούνται ως μέτρο αντισεισμικής θωράκισης και τοποθετούνται μέσα στην τοιχοποιία και στις οροφές των κτιρίων, είτε προς μία είτε προς δύο κατευθύνσεις, με σκοπό να ισχυροποιούν τις

Εικόνα 54: Στέγη

γωνίες προκειμένου στην περίπτωση του σεισμού να μην ανοίγουν οι τοίχοι προς τα έξω. Σε λίγες ωστόσο περιπτώσεις όλοι οι ελκυστήρες του κτιρίου είναι συνεχείς από την μια ως την άλλη όψη πράγμα το οποίο θα πρέπει να ήταν εξαιρετικά δαπανηρό (καμπαναριά). Μερικές φορές μονοκόμματοι είναι μόνον οι ακραίοι ενώ συνηθέστερα συνδυάζονται με τις δοκούς των δαπέδων των ορόφων ή με τους ελκυστήρες των ζευκτών της στέγης. Η τοποθέτηση ελκυστήρων μέσα στην τοιχοποιία εμφανίζεται και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, πολύ λιγότερο σεισμοπαθείς, καθώς επίσης και στην Ευρώπη και είναι πιθανόν να αποτελεί επομένως μια Ενετική επιρροή. Στην Ιθάκη πάντως είναι σαφές ότι χρησιμοποιούνται ως μέτρο αντισεισμικής προστασίας ακόμα

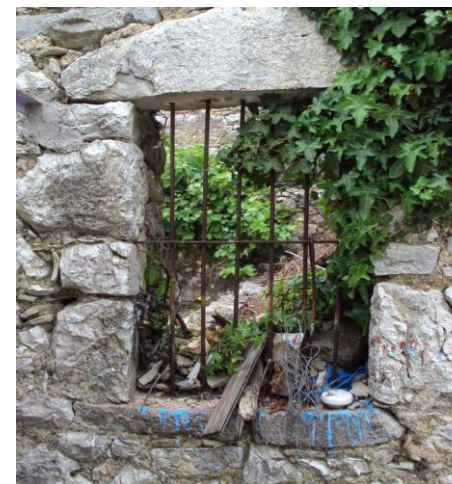

Εικόνα 55: Σιδερένιο κιγκλίδωμα σε αυλή

και σε ισόγεια κτίσματα. Εκτός από την χρήση του για ελκυστήρες ο σίδηρος χρησιμοποιείται για την κατασκευή κιγκλιδωμάτων είτε χυτών είτε από μορφοσίδηρο καθώς επίσης και για την κατασκευή κιγκλιδωμάτων ασφαλείας των παραθύρων κυρίως των ισογείων χώρων καθώς επίσης και για την κατασκευή των κληματαριών(εικ.55,56), των πορτονιών, των σταυρών των εκκλησιών καθώς και των νεκροταφείων.

Η αρχιτεκτονική της Εξωγησάνικης κατοικίας χαρακτηρίζεται γενικότερα από μια λιτότητα του συνόλου κατασκευής αλλά κρύβει συχνά μια θαυμαστή δεξιοτεχνία και ικανότητα συναρμογής των διαφόρων τμημάτων .

Αυτό οφείλεται στην ύπαρξη ικανών μαστόρων καθώς και στην καλή γνώση των χρησιμοποιούμενων υλικών.

Εικόνα 56: Σιδερένιο κιγκλίδωμα ασφαλείας σε άνοιγμα κατοικιού

iii. Επίδραση των σεισμών στις κατασκευαστικές μεθόδους

Είναι φανερό ότι η εξέταση των κατασκευών από την άποψη της επίδρασης των σεισμών στις κατασκευαστικές μεθόδους και στα μέτρα που λάμβαναν οι κάτοικοι για την αντιμετώπισή τους παρουσιάζει ενδιαφέρον. Από ότι έχει μέχρι στιγμής αναφερθεί είναι εύκολο να συμπεράνει κανείς ότι στο μεγαλύτερο αριθμό των κατοικιών, γενικότερα στην Ιθάκη, οι σεισμοί έχουν ασκήσει μικρή επίδραση στην διαμόρφωση ειδικών κατασκευαστικών μεθόδων, πράγμα πολύ παράδοξο αφού οι σεισμοί είναι ένα συνηθισμένο φαινόμενο στην περιοχή και προκαλούν πάντοτε σημαντικές καταστροφές(εικ.57). Φυσικά η χρησιμοποίηση λαξευτής λιθοδομής ασβεστοκονιάματος, σιδηρών ελκυστήρων καθώς και η κατασκευή ξυλόπηκτων διαχωριστικών τοίχων στην κατασκευή δημόσιων και ιδιωτικών έργων αποδείχτηκαν ως μέθοδοι αρκετά αποτελεσματικές. Αλλά παρόλα αυτά δε μπορεί να ισχυριστεί κανείς ότι υπήρχε συστηματική αντιμετώπιση του σεισμικού κινδύνου στον μεγάλο κυρίως αριθμό των λαϊκών και αγροτικών σπιτιών ενώ φαίνεται πιθανότερο να μην υπήρχε πλήρης επίγνωση του μεγάλου κινδύνου.

Εικόνα 57: Κτίσμα μετά από σεισμό

Στην Εξωγή διασώθηκε όπως έχει ήδη αναφερθεί μεγάλος αριθμός κτιρίων, ακόμα και διώροφων, επειδή η περιοχή ήταν ορεινή και το έδαφος της θεμελίωσης πολύ καλό. Οι Εξωγησάνοι εξάλλου επεδίωκαν να εδράζουν το κτίριο πάνω στον ασβεστολιθικό βράχο για μεγαλύτερη σταθερότητα. Φυσικά δεν μπορεί να παραβλέψει κανείς το γεγονός ότι υπήρξαν και κατασκευαστικές ατέλειες και αστοχίες που οδήγησαν σε καταστροφή κελυφών. Υπάρχουν όμως και αξιόλογα κατασκευαστικά έργα όπως τα καμπαναριά των εκκλησιών που δείχνουν εμπειρία στη σωστή θεμελίωση και την επιμελημένη κατασκευή.

iv. Το σύστημα συγκέντρωσης νερού και οι πηγές του Καλάμου

Σύμφωνα με την ελληνική μυθολογία το όνομα της Ιθάκης προέρχεται από την γειτονική Κεφαλονιά. Εκεί βασίλευε ο βασιλιάς Πτερέλαος που είχε τρεις γιούς, τον Ίθακο, τον Νήριτο και τον Πολυκτόριο. Αυτοί όπως αναφέρει η παράδοση έκτισαν μια βρύση για να υδροδοτήσουν τη διψασμένη πόλη της Ιθάκης. Άνυδρη επομένως η Ιθάκη είχε ως κύριες πηγές ύδρευσης τις καρστικές πηγές, που δημιουργούνται μέσα στους ασβεστόλιθους και τους δολομίτες που δομούν τα όρη του νησιού, καθώς και τους ελάχιστους εποχιακούς χείμαρρους κυρίως στο βόρειο τμήμα της.

Εικόνα 58: Εξωτερική στέρνα

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της ασβεστολιθικής σύστασης των πετρωμάτων της Ιθάκης αλλά και του όρους της Εξωγής, είναι η απορρόφηση του νερού το οποίο εκβάλλει σε παράκτιες περιοχές όπως αυτή του Καλάμου (βόρεια Ιθάκη) χωρίς να μένει καθόλου για τοπική χρήση. Έτσι η μόνη πηγή νερού για οικιακή χρήση είναι οι **στέρνες**(εικ.58,59) στις οποίες συλλέγετε το νερό της βροχής ενώ το καθαρό πόσιμο νερό μεταφέρεται από τις κοντινές πηγές. Για το λόγο αυτό από την πρώτη φάση της Ενετοκρατίας από την οποία προέρχονται και τα πρώτα αναγνώσιμα κτίσματα που έχουμε, εμφανίζονται οι στέρνες ενώ παράλληλα αρχίζουν να χρησιμοποιούνται οι φυσικές διαδρομές (μονοπάτια) που οδηγούν στις πηγές του Καλάμου.

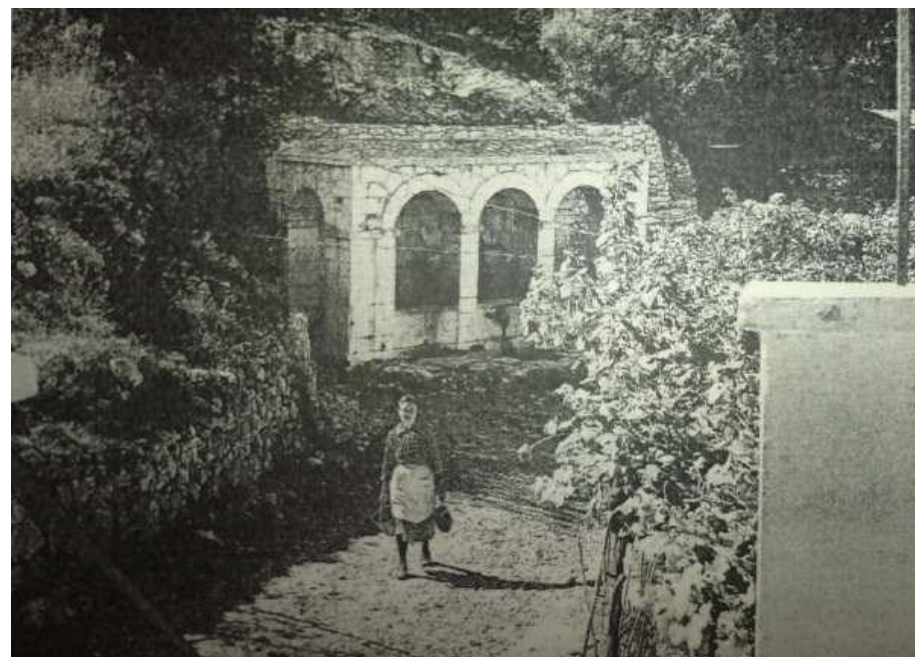

Εικόνα 59: Εξωτερική στέρνα

Οι πρώτες στέρνες είναι λαξευτές στον βράχο (**μπουκάλα**) με κυκλική πέτρινη χτιστή **μπούκα** (στόμιο) που αποτελείται αρχικά από δύο ξεχωριστά λαξευτά τμήματα, τη **βέρα** (μεγάλος δακτύλιος) και το **φιλιατρό** (μικρός δακτύλιος).

Γύρω από την στέρνα σχηματίζεται το αλώνι, στρογγυλό με μικρή κλίση προς το κέντρο για να συγκεντρώνει το βρόχινο νερό. Η πρόσβαση στο αλώνι γίνεται μέσα από μια ράμπα που καταλήγει σε μια στενή πέτρινη σκάλα που οδηγεί στην μπούκα. Όταν δεν υπάρχει η δυνατότητα κατασκευής αλωνιού στο οικόπεδο η στέρνα κατασκευάζεται υπόγεια συνήθως κάτω από την αυλή και στην συνέχεια κάτω από την κουζίνα. Σε αυτή την περίπτωση δημιουργείται μια θολωτή πέτρινη τοιχοποιία που ονομάζεται **ρεμενάτο** και είναι χαρακτηριστική κυρίως για τον ιδιαίτερο τρόπο με τον οποίο οι πέτρες κλειδώνουν μεταξύ τους γύρω από το στόμιο. Οι δεξαμενές αυτού του τύπου συνήθως επιχρίονται εσωτερικά με **προυτζολάνα** δηλαδή με πορσελάνη που εισάγεται από την Βενετία και εξασφαλίζει την στεγανότητά τους.

Αρχικά οι δεξαμενές είναι κοινόχρηστες ενώ στην συνέχεια το κάθε σπίτι έχει και την στέρνα του. Όταν η δεξαμενή αποτελεί ανεξάρτητο κτίσμα γεμίζει με τα νερά που συλλέγονται από το αλώνι.

Εικόνα 60: Οι βρύσες στον Κάλαμο (πηγή Σαράντη)

Αργότερα όταν η στέρνα κατασκευάζεται υπόγεια μέσα στο κτίσμα η προσαρτάται στην μια πλευρά του κτιρίου και η οροφή της χρησιμοποιείται ως αυλή (σκίτσο 2) η συλλογή του νερού γίνεται αποκλειστικά από τη στέγη.

Το νερό των μπουκαλών χρησιμοποιείται αποκλειστικά για οικιακή χρήση και δεν θεωρείται από τους κατοίκους κατάλληλο για πόση. Για το λόγο αυτό η πηγή του Καλάμου(εικ.60) που απέχει από τον οικισμό της Εξωγής περίπου 1250 μ. αποτελεί για τους Εξωγησάνους την μοναδική βρύση του χωριού τους. Εκεί μεταφέρονται πολλές από τις σημαντικές δραστηριότητες του χωριού. Όπως το πάτημα των σταφυλιών, το πλύσιμο των ρούχων, τα γλέντια, οι γιορτές, οι συζητήσεις των προβλημάτων της κοινότητας, οι λήψεις σημαντικών αποφάσεων. Από εκεί κουβαλούν κρύο πόσιμο νερό αλλά και οπωροκηπευτικά, ακολουθώντας την μια από τις δύο βασικές πλακοστρωμένες οδούς (η άλλη είναι Εξωγή-Πλατρείθιάς) που κατασκευάστηκαν κατά την Ενετοκρατία. Καθ' όλο το μήκος του άλλοτε πολυσύχναστου δρόμου υπάρχουν μέχρι σήμερα ακόμα ορατές **απιθώστρες**, που σηματοδοτούν στο χώρο αυτή τη σχέση αλληλεξάρτησης του οικισμού με το νερό αλλά και τις καλλιέργειες του Καλάμου.

Κατά τη διάρκεια της Ενετοκρατίας κατασκευάζεται στην πηγή ένα κρήναιο οικοδόμημα με καμάρες στην πρόσοψη. Γύρω από αυτό το οικοδόμημα δημιουργείται ένα πλήρες κρηναίο συγκρότημα που περιλαμβάνει εκτός από τις βρύσες, γούρνες για το πότισμα των ζώων εφόσον η θέση του ήταν μακρινή, πλυσταριό καθώς και λινούς για το πάτημα των σταφυλιών. Χαρακτηριστική είναι επίσης η διαμόρφωση του γύρω από τις γούρνες χώρου με αναλήμματα και πλακόστρωτα. Ο Κάλαμος ήταν η μοναδική κρήνη σε ολόκληρη την περιοχή της Βόρειας Ιθάκης και για το λόγο αυτό αποτελούσε ένα σημαντικό δημόσιο χώρο για την Εξωγή αλλά και για τους υπόλοιπους οικισμούς που δημιουργήθηκαν από την μετακίνηση των κατοίκων της.

v. Συμπεράσματα

- Οι πρώτες αναγνώσιμες κατασκευές του οικισμού είναι μονόχωρες πέτρινες κατοικίες (καλύβια) καθώς και λαξευτές δεξαμενές νερού, χαρακτηριστικές κοινωνιών που έχουν μεταλλικά εργαλεία για να λαξεύουν τις πέτρες. Αυτοί οι πρωταρχικοί τύποι κατοίκησης προσαρμόστηκαν αναγκαστικά στο περιβάλλον, εξαιτίας της πρωτόγονης ανάπτυξης της τεχνικής αλλά και των υλικών κατασκευής που ήταν τοπικά ή προέρχονταν από την κοντινή ενδοχώρα (ασβεστόλιθος, πωρόλιθος, ξύλο).
- Γίνεται χρήση του εκφορικού συστήματος κυρίως για την κατασκευή υπόγειων κτιστών πέτρινων δεξαμενών νερού, εφόσον αποτελούν την μοναδική πηγή νερού για οικιακή χρήση.
- Η δομή του οικισμού στην Εξωγή είναι χαλαρή και καθώς τα κτίρια είναι κατασκευασμένα σε μεγάλα οικόπεδα.
- Τα περισσότερα κελύφη του οικισμού είναι προσανατολισμένα με την μακρυμέτωπη πλευρά τους προς την ανατολή.
- Οι φέροντες τοίχοι των κτιρίων κατασκευάζονται από ασβεστολιθική πέτρα ικανού πάχους ενώ τα πατώματα από ξύλο και οι διαχωριστικοί τοίχοι και οι οροφές από ξυλόπηκτα ελαφρά υλικά. Στα κατώγια των σπιτιών το πάχος της πέτρας φτάνει τα 70 εκ. και αυτό έχει ως αποτέλεσμα σε συνδυασμό με την ύπαρξη ελάχιστων ανοιγμάτων, την δημιουργία ενός χώρου με υψηλή θερμική αδράνεια ο οποίος στην πίσω του πλευρά χώνεται μέσα στον ασβεστολιθικό βράχο. Στον όροφο το πάχος του τοίχου μειώνεται σε 50 εκ. και δημιουργείται ένας χώρος με μέτρια θερμική αδράνεια ο οποίος στο εσωτερικό του παρουσιάζει μια σχετική ελευθερία στην διαρρύθμιση του που δεν ακολουθεί αυστηρά την κάτοψη του υπογείου εξαιτίας της ελαφρότητας και της ελαστικότητας των ξυλόπηκτων διαχωριστικών τοίχων .
- Όλα τα κτίρια έχουν ξύλινη στέγη εξαιτίας των συχνών βροχοπτώσεων στην περιοχή. Οι κάτοικοι της Εξωγής ήταν αγρότες και για το λόγο αυτό συνήθιζαν να περνούν το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας τους σε υπαίθριους χώρους.

- Η δυτική πλευρά των κτισμάτων στην Εξωγή είναι συνήθως ισόγεια, σκιάζεται με κληματαριές ή δεντροφύτευση και δέχεται μικρές ποσότητες ηλιακού φωτός καθώς ο ήλιος εξαφανίζεται νωρίς πίσω από το κυρίως όρος, εξαιτίας της θέσης του λόφου που βρίσκεται σε χαμηλότερο επίπεδο.
- Η βόρεια πλευρά είναι η πιο κλειστή πλευρά των κτιρίων. Διαθέτει συνήθως ένα άνοιγμα και σε αυτή προσαρτάται στο ισόγειο το κτίσμα της κουζίνας. Η ανατολική και η νότια πλευρά εμφανίζουν τα περισσότερα και συνήθως συμμετρικά τοποθετημένα ανοίγματα.
- Τα ανοίγματα των κτιρίων επιλέγονται με κριτήριο τον καλό προσανατολισμό, την θέα προς τον θαλάσσιο κόλπο καθώς επίσης και τον οπτικό έλεγχο της ευρύτερης περιοχής. Είναι σχετικά περιορισμένων διαστάσεων και το σύνολο του εμβαδού τους σε μια όψη κυμαίνεται από το 1/5 έως το 1/10 της συνολικής επιφάνειας. Αρχικά τα παράθυρα δεν είχαν τζάμια αλλά «σκούρα» τα οποία προστάτευαν τους χώρους από τον ήλιο.
- Οι πολυάριθμοι τύποι σπιτιών που περιγράφηκαν σε συνδυασμό με το πλήθος των παραλλαγών και των διαφοροποιήσεων συνθέτουν την εικόνα του χώρου στην Εξωγή. Αυτή η τελευταία προκύπτει ταυτόχρονα από την οργάνωση του πολεοδομικού ιστού της, τις τυπολογίες και τα επιμέρους αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά όπως οι επιμελημένες λιθοδομές, τα πώρινα διακοσμητικά πλαίσια, τους γωνιόλιθους(αγκωνάρια), τις μεγάλες δίριχτες στέγες, τις στέρνες με τις μπούκες τους, τις λιθιές, τα πορτόνια, τις σιδεριές. Οι συνδυασμοί υφής και χρωμάτων, τα υλικά που αφήνονται σε φυσική κατάσταση, η επεξεργασία των επιφανειών από το χρόνο αλλά και από το ανθρώπινο χέρι είναι στην Εξωγή οι κύριοι παράγοντες ενοποίησης του αστικού τοπίου. Ακόμα και οι νεώτερες ή εκλεκτικές επιδράσεις ενσωματώνονται ως ένα σημείο οργανικά στην εικόνα του οικισμού συνιστώντας μαρτυρία των εξελίξεων και της ιστορικής της συνέχειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΑΠΛΑΣΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΟΥ ΔΡΟΜΟΥ

Ο δρόμος που επιλέχθηκε για την πρόταση ανάπλασης είναι ο παλιός εμπορικός δρόμος που βρίσκεται στο κέντρο του οικισμού και στην συνοικία της Αγίας Μαρίνας. Αρχικά τα κτίρια του δρόμου αυτού στέγαζαν *«εργαστήρια, μπακάλικα ταβέρνες, πόθους και πάθει και σε πηγαίνουν πίσω σε γεύση του παρελθόντος»*.

Σήμερα τα 2/3 των κτισμάτων είναι εγκαταλελειμμένα και τα υπόλοιπα πρόσφατα ανακαινισμένα.

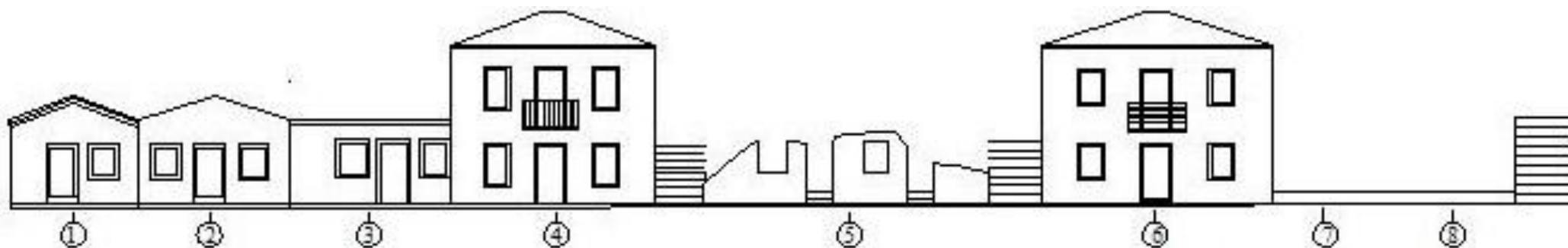
Σκοπός της επέμβασης αυτής είναι να αναβιώσει και να αναβαθμιστεί ξανά ένα τμήμα του οικισμού ώστε να προσελκύσει ξανά τον κόσμο πίσω στο χωριό.

i. ΚΤΙΡΙΑ

ΥΠΑΡΧΟΥΣΑ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΗ ΑΠΕΙΚΟΝΙΣΗ

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΟΨΕΩΝ

Τα κτίρια που απεικονίζονται στο σχετικό ανάπτυγμα όψεων είναι:

Κτίριο 1 :

Περιγραφή	Μονώροφο λαϊκό κτίσμα, με δίρριχτη στέγη, πρώην εργαστήριο.
Αξιολόγηση	Παραδοσιακό και εναρμονισμένο με το περιβάλλον.
Προβλήματα	Βρίσκεται σε καλή κατάσταση.
Πρόταση	Χρωματική αλλαγή με παραδοσιακά επτανησιακά χρώματα.

Κτίριο 2 :

Περιγραφή	Μονώροφο λαϊκό κτίσμα, με δίρριχτη στέγη, πρώην εργαστήριο.
Αξιολόγηση	Παραδοσιακό και εναρμονισμένο με το περιβάλλον. Στην όψη του έχει την μάσκα του Μόρου, έξοχο δείγμα λαϊκής τέχνης.
Προβλήματα	Δεν έχει στέγη και συνεπώς έχει καταστραφεί το εσωτερικό του.
Πρόταση	Προσθήκη δίρριχτης στέγης, επισκευή εσωτερικού.

Κτίριο 3 :

Περιγραφή	Μονώροφο λαϊκό κτίσμα, πρώην εργαστήριο.
Αξιολόγηση	Διαφέρει από τα υπόλοιπα κτίρια
Προβλήματα	Βρίσκεται σε καλή κατάσταση.
Πρόταση	Προσθήκη ορόφου και στέγης. Μετακίνηση ανοιγμάτων προς το κέντρο της όψης. Χρωματική αλλαγή με παραδοσιακά

	επτανησιακά χρώματα.

Κτίριο 4:

Περιγραφή	Διώροφη κατοικία με αστικά χαρακτηριστικά και τετράρριχτη στέγη.
Αξιολόγηση	Αξιόλογο κτίριο, καλά συντηρημένο. Πρόσφατα ανακατασκευασμένο.
Προβλήματα	Η σημερινή του κατάσταση είναι πολύ καλή.
Πρόταση	Χρωματική αλλαγή με παραδοσιακά χρώματα.

Κτίριο 5:

Περιγραφή	Ερείπιο κτιρίου, ορθογώνιας κάτοψης. Ισόγειο που φαίνεται ότι έφερε στέγη.
Αξιολόγηση	Βρίσκεται σε ερειπωμένη κατάσταση, δεν υπάρχει δυνατότητα αξιολόγησης.
Προβλήματα	Ερειπωμένο κτίριο.
Πρόταση	α) Ανακατασκευή από παραδοσιακά υλικά και με παραδοσιακή μορφή. β) Μπορεί να ανακατασκευαστεί και να προστεθεί και ένας δεύτερος όροφος της ίδιας αρχιτεκτονικής μορφής και με τα ίδια υλικά.

Κτίριο 6 :

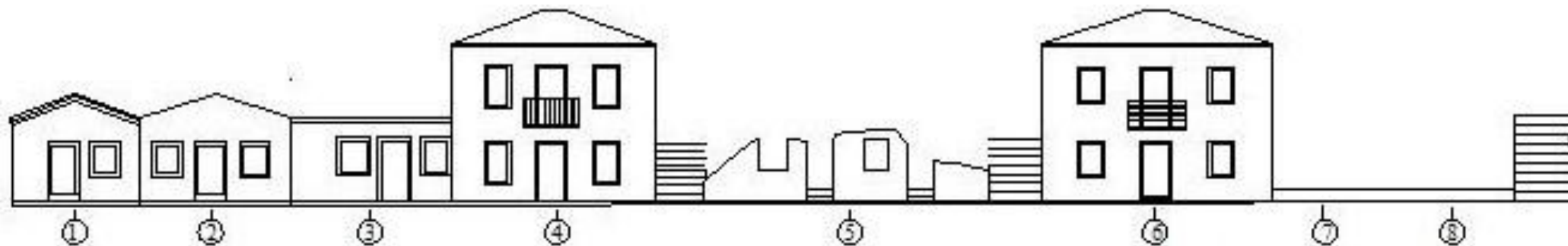
Περιγραφή	Διώροφη κατοικία με αστικά χαρακτηρίστηκα και τετράρριχτη στέγη. Πρόσφατα ανακαινισμένο.
Αξιολόγηση	Αξιόλογο κτίριο καλά συντηρημένο. Πρόσφατα ανακατασκευασμένο.
Προβλήματα	Η σημερινή του κατάσταση είναι πολύ καλή.
Πρόταση	Χρωματική αλλαγή με παραδοσιακά χρώματα.

Κτίριο 7 :

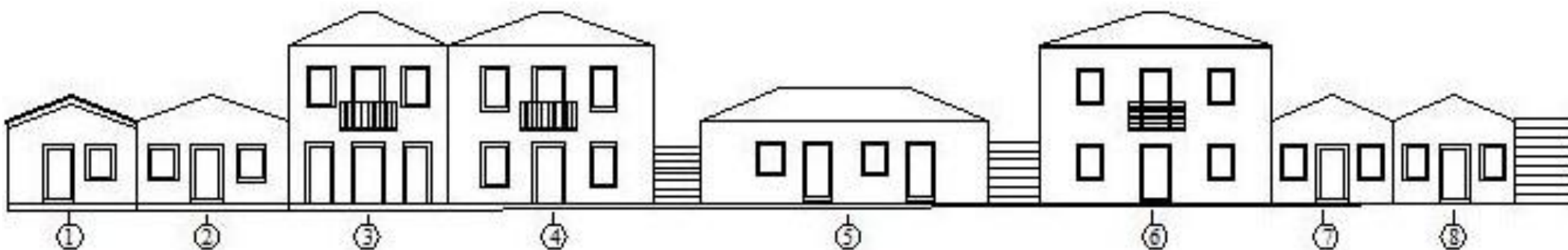
Περιγραφή	Οικόπεδο που πριν το σεισμό ήταν κτίριο τύπου Δ(α) αστικό.
Αξιολόγηση	Στο κεντρικό δρόμο, με θέα την θάλασσα και ανατολικό προσανατολισμό.
Προβλήματα	
Πρόταση	Προτείνεται κέλυφος κτιρίου όμοιο με τα δεύτερο κτίσμα.

Κτίριο 8 :

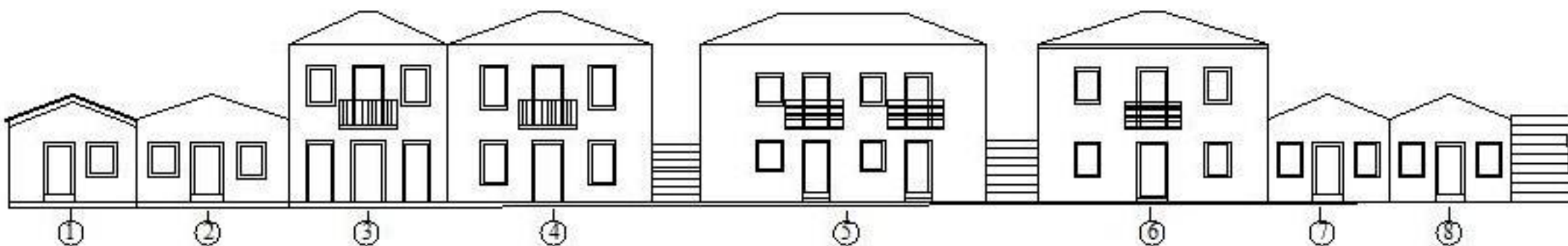
Περιγραφή	Οικόπεδο που πριν το σεισμό ήταν κτίριο τύπου Δ(α) αστικό.
Αξιολόγηση	Στο κεντρικό δρόμο, με θέα την θάλασσα και ανατολικό προσανατολισμό.
Προβλήματα	
Πρόταση	Προτείνεται κέλυφος κτιρίου όμοιο με τα δεύτερο κτίσμα.

ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΟΨΕΩΝ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΟΨΕΩΝ (α)

ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΟΨΕΩΝ (β)

ΑΝΑΛΥΣΗ ΠΡΟΤΑΣΗΣ – ΧΡΗΣΗ ΚΤΙΡΙΩΝ

Σήμερα ο οικισμός της Εξωγής, όπως άλλωστε και άλλες απομακρυσμένες περιοχές στον ελλαδικό χώρο, δεν διατηρεί κανένα κατάστημα αλλά και κατάλυμα ώστε να μπορέσει να προσελκύσει κόσμο. Σκοπός της πρότασης αυτής είναι η αναβίωση του παλιού εμπορικού δρόμου. Αυτό θα επιτευχθεί με την δημιουργία καταστημάτων αλλά και καταλυμάτων. Έτσι θα δημιουργηθούν θέσεις εργασίας και θα μπορέσει ένας αριθμός ντόπιων να επιστρέψει στο χωριό, αλλά και ξένοι να επιλέξουν την Εξωγή ως τόπο διαμονής τους στο νησί.

Διατηρώντας την χρήση των κτιρίων 4 και 6(που σήμερα είναι κατοικίες), προτείνουμε:

Κτίριο 1: χρήση: Έκθεση γεωργικών Εξωησιανών προϊόντων.

Θεωρείτε σημαντικό για έναν οικισμό να μπορέσει να αναδείξει τα τοπικά του προϊόντα.

Κτίριο 2: χρήση : Μίνι μάρκετ.

Θα προμηθεύει τους κατοίκους με τις βασικές πρώτες ύλες.

Κτίριο 3: χρήση: Ζαχαροπλαστείο- Φούρνος.

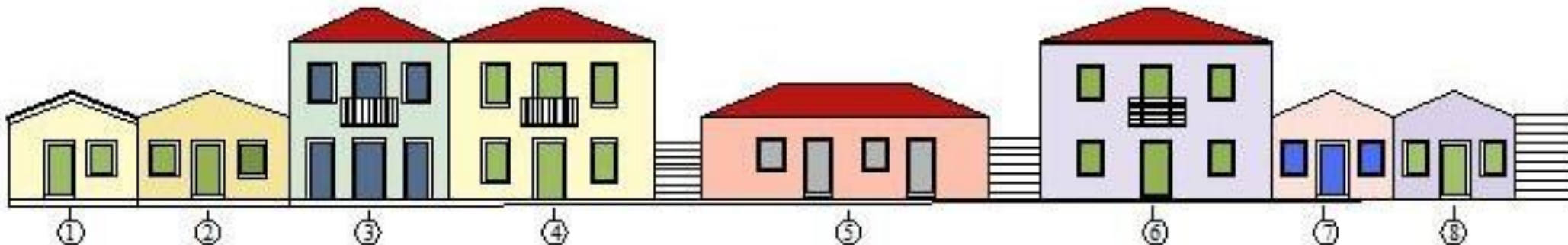
Κτίριο 4: χρήση: Κατοικία.

Κτίριο 5: χρήση: Αναψυκτήριο- Εστιατόριο.

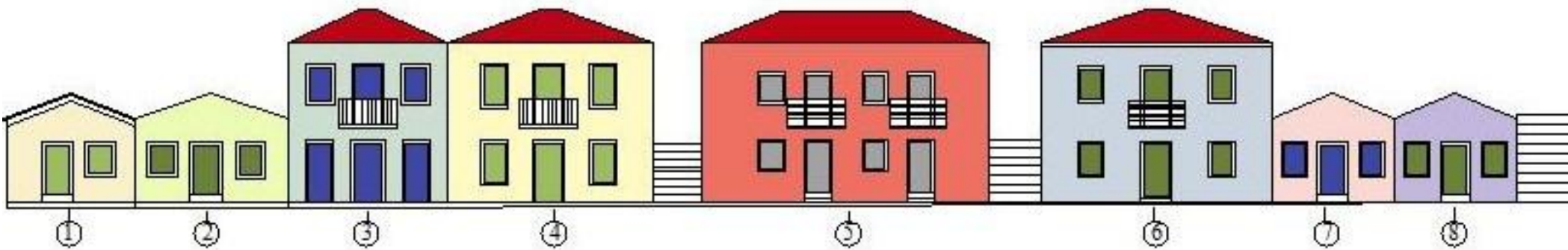
Το κτίριο 5 βρίσκεται στο κεντρικό σημείο του δρόμου και είναι το μοναδικό που έχει εξωτερικό χώρο και προσφέρεται για διαμόρφωση τραπέζο- καθισμάτων.

Κτίριο 6: χρήση: Κατοικία.

Κτίριο 7-8: χρήση: Ενοικιαζόμενα δωμάτια.

ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ(α)

ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΠΡΟΤΑΣΗ(β)

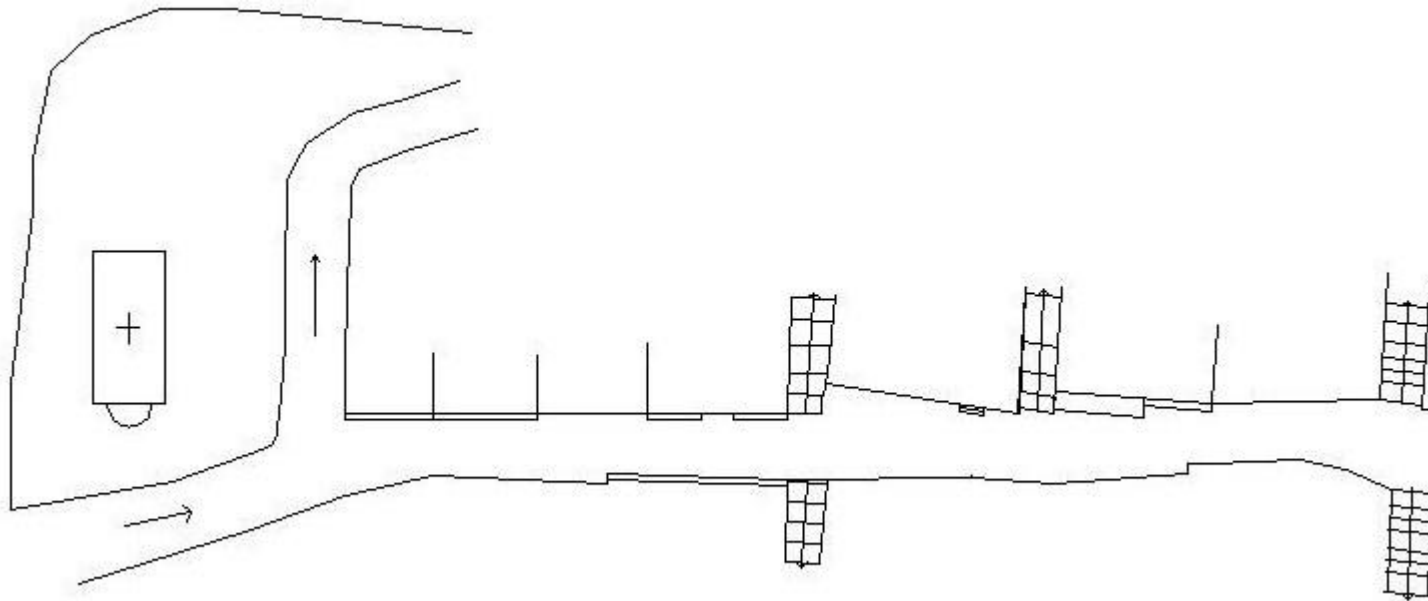
ΧΡΩΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΛΟΓΗ

Η χρωματική επιλογή έγινε από την παλέτα των επτανησιακών χρωμάτων επομένως τα χρώματα που θα συναντήσει κανείς στα κτίρια είναι.

Για του εξωτερικούς τοίχους: το ροδί σε διάφορους τόνους , αποχρώσεις της ώχρας, απαλό γαλάζιο και πράσινο και τέλος συναντάμε και λευκό κυρίως στα νεόκτιστα κτίρια.

Για τα παράθυρα: αποχρώσεις του πράσινου, γκρι και μπλε.

i. ΔΡΟΜΟΣ

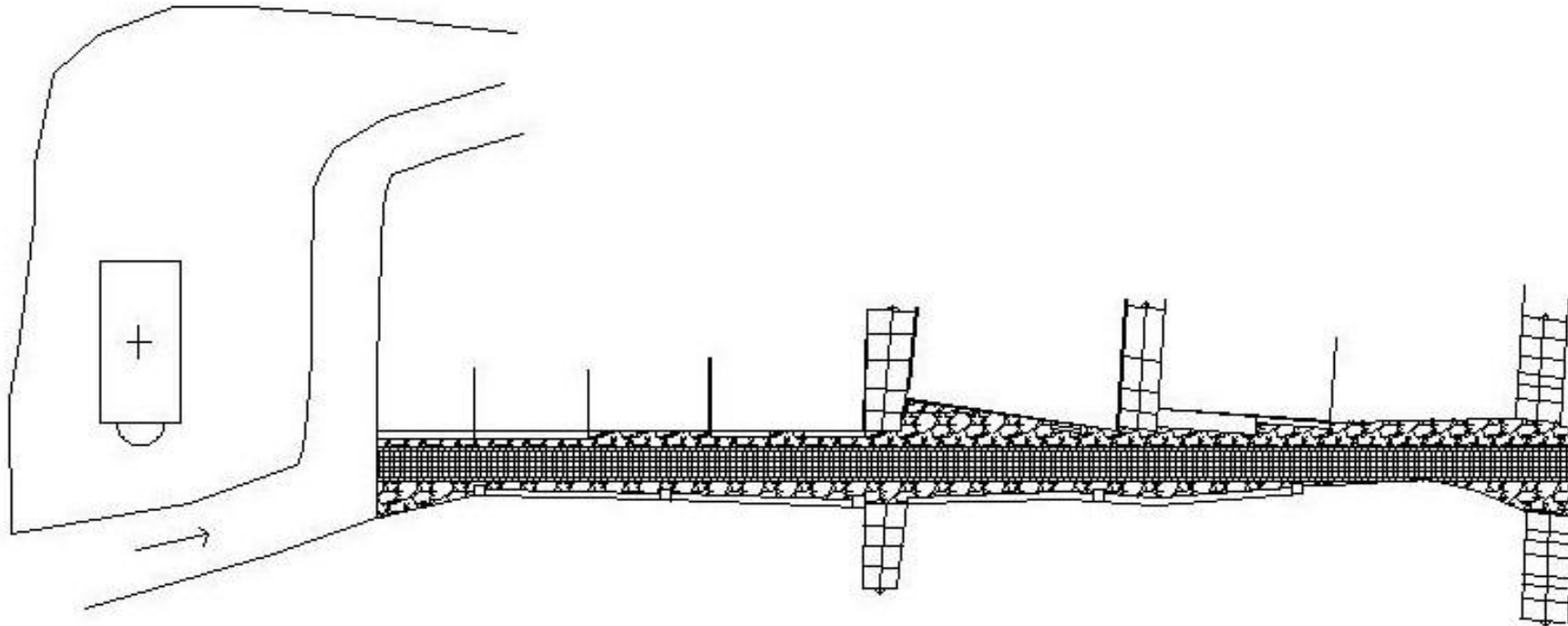
ΑΠΟΤΥΠΩΣΗ ΔΡΟΜΟΥ

ΠΡΟΤΑΣΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ ΔΡΟΜΟΥ

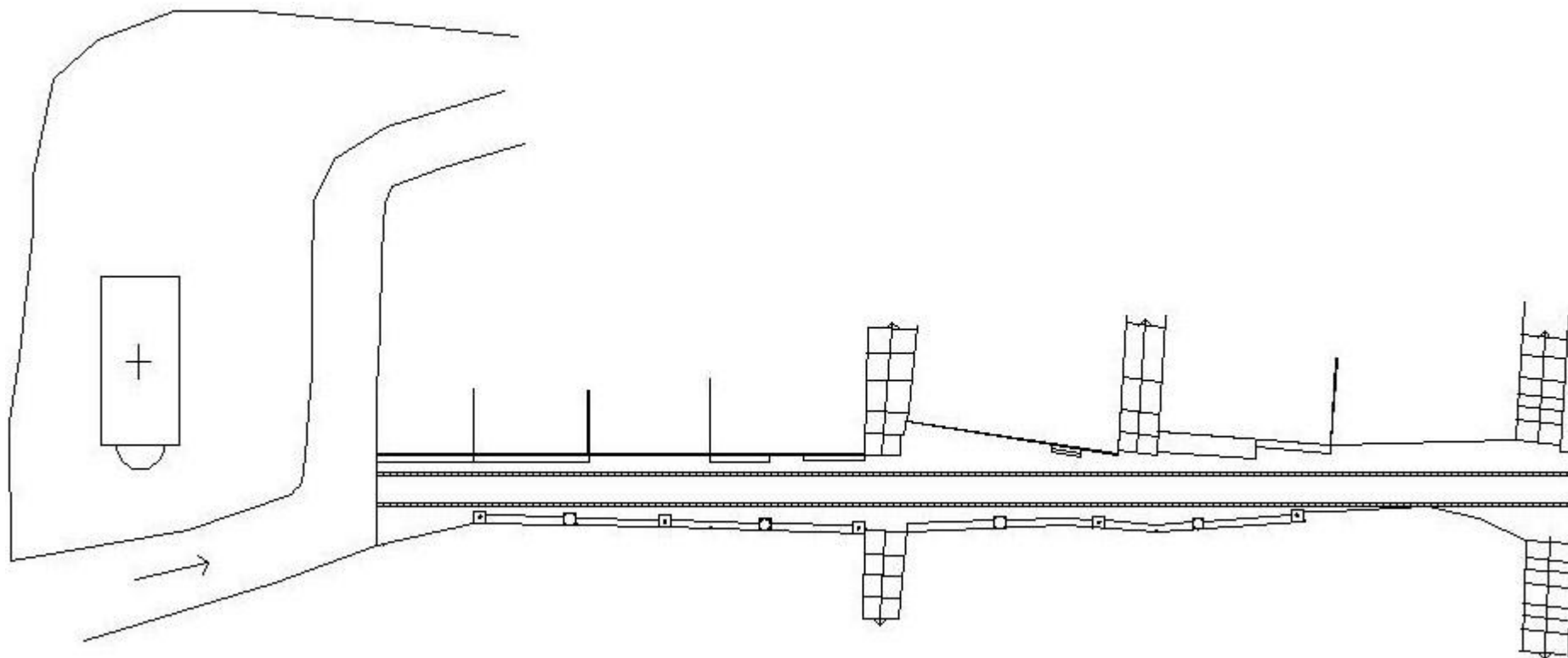
Πεζοδρόμηση

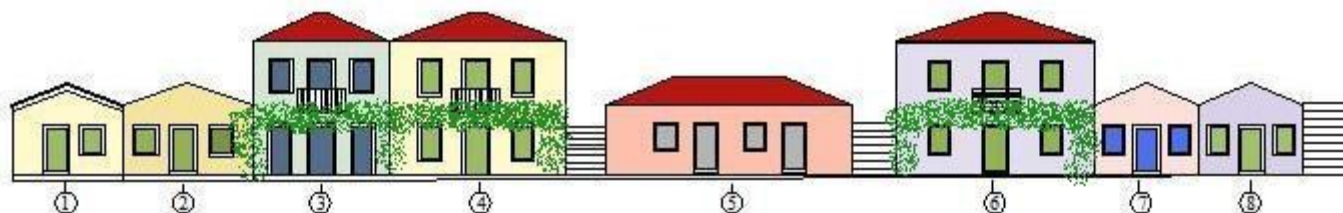
Αρχικά θα σκαφθεί ο δρόμος και θα δημιουργηθεί αποχέτευση για τα όμβρια ύδατα. Στην συνέχεια θα γίνει υπογειοποίηση του δικτύου της Δέη αλλά και νέο υπόγειο δίκτυο για τον ηλεκτροφωτισμό. Αφού τσιμεντοποιηθεί και δοθούν οι κατάλληλες κλίσεις για τα όμβρια ύδατα, Θα δημιουργηθούν 2 παράλληλες γραμμές που θα ξεκινούν από την αρχή του πεζόδρομου έως το τέλος του. Αυτό θα επιτευχθεί με την τοποθέτηση πέτρας. Το πάχος των γραμμών αυτών θα είναι 20-30 εκ. και θα οδηγούν τα νερά της βροχής σε σχάρες που θα βρίσκονται ανά 10 μέτρα. Ανάμεσα σε αυτές τις 2 γραμμές θα γίνει διάστρωση με ορθογώνια πλακίδια. Τέλος η εξωτερική πλευρά ανάμεσα σε γραμμή και κτίριο, αλλά εξίσου ανάμεσα σε πεζούλι και κτίριο, θα διαστρωθεί με ακανόνιστη πέτρα από το νταμάρι του νησιού, για να χάνεται η διαφορά και να μην φαίνεται ότι ο δρόμος είναι άλλοτε στενός και άλλοτε φαρδύς.

Δημιουργία πεζούλας – φωτισμού

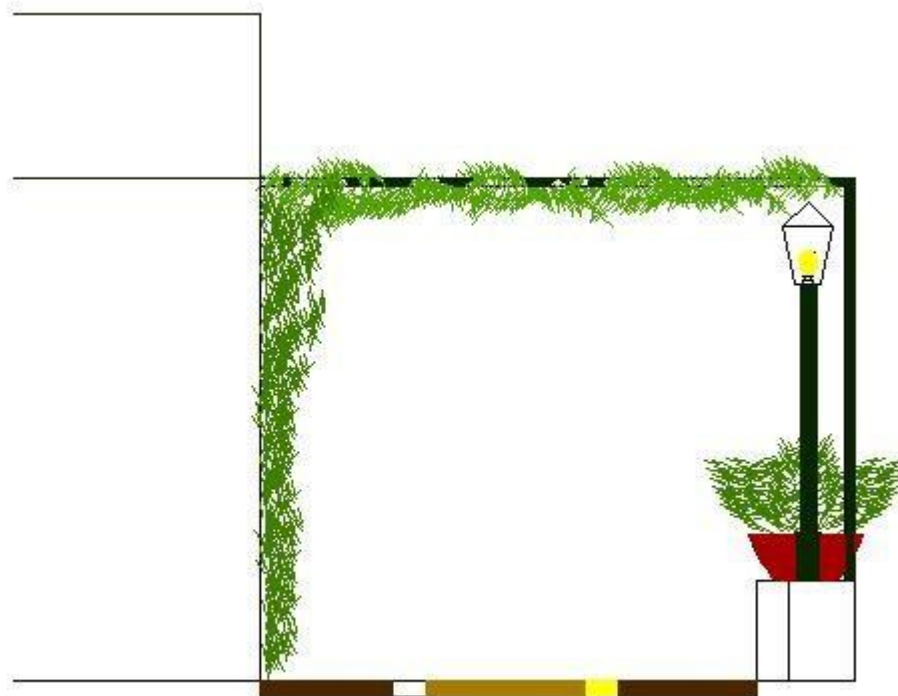
Κατά μήκος του δρόμου θα τοποθετηθεί πεζούλι πλάτους 40 εκ. και ύψους 60 εκ. Έτσι εκτός από την ασφάλεια που θα παρέχει στους πεζούς θα λειτουργεί και ως κάθισμα, προσφέροντας την εκπληκτική θέα του κόλπου των Αφαλών. Πάνω στο πεζούλι και ανά 9-10 μέτρα (και με το πεζούλι να πλαταίνει στα 60εκ) θα τοποθετηθεί φωτισμός και ανάμεσα σε αυτόν θα τοποθετηθούν φυτά (1 φυτό ανάμεσα σε 2 στήλες). Συγκεκριμένα ο φωτισμός θα πραγματοποιηθεί με την τοποθέτηση στηλών με παραδοσιακές προδιαγραφές και ανάμεσα τους θα τοποθετηθούν παραδοσιακές γλάστρες, χρώματος κεραμίδι.

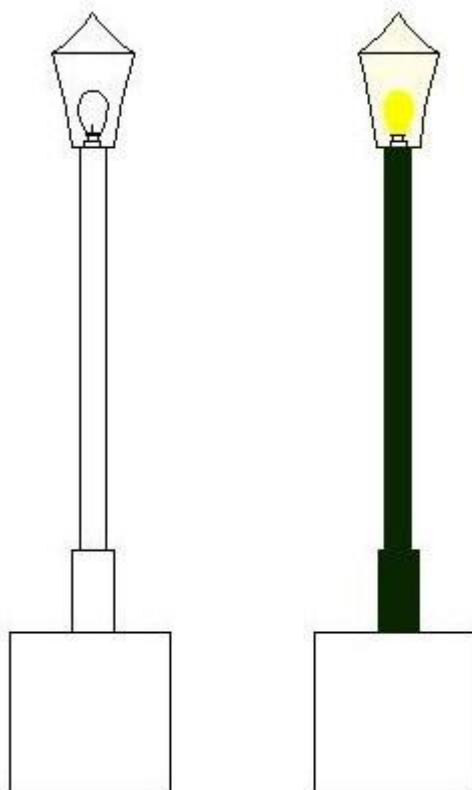

Φύτευση

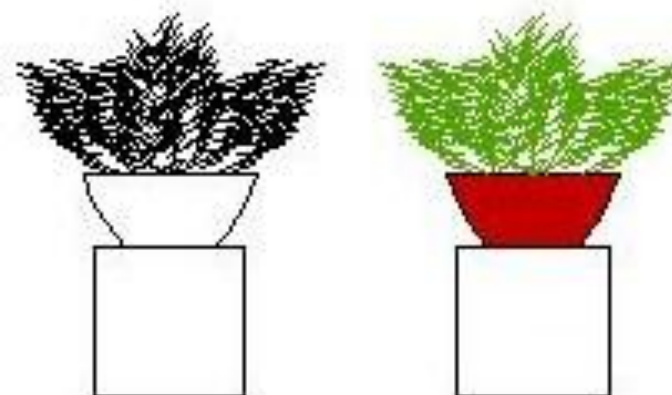
Η κύρια φύτευση θα γίνει με φυλλοβόλα αναρριχόμενα φυτά που θα στηρίζονται σε πέργκολες, που αποτελεί μια υπάρχουσα χαρακτηριστική κατασκευή στις όψεις των κτιρίων. Με αυτόν τον τρόπο θα πετύχουμε δροσιά το καλοκαίρι και ζεστασιά τον χειμώνα.

ΣΤΗΛΗ ΦΩΤΙΣΜΟΥ

ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΗ ΓΛΑΣΤΡΑ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ με Σπύρο Αρσένη πρώην Δήμαρχο Ιθάκης (1975- 1995), που εισηγήθηκε:

α) Το 1976 στο Υπ. Πολιτισμού, με αποτέλεσμα την ανακήρυξη της Νήσου Ιθάκης ως Νήσου Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους.

β) Τον κανονισμό Ιδιαίτερης Δόμησης της Ιθάκης (Πόλης) το 1982, για την λειτουργία του παραδοσιακού οικισμού της, που είχε ανακηρυχθεί το 1978 με άλλους 400 οικισμούς της χώρας από το Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.

Ερώτηση 1^η : Η Ιθάκη έχει παραδοσιακούς οικισμούς; Αν ναι, η Εξωγή είναι ένας από αυτούς;

-Το Βαθύ Ιθάκης (πρωτεύουσα) είναι παραδοσιακός οικισμός από το 1978 και με ιδιαίτερο κανονισμό δόμησης από το 1982. Η Εξωγή όπως και άλλα χωριά της Ιθάκης, δεσμεύονται με όρους δόμησης με το Π.Δ. του 1976, που ανακήρυξε όλο το νησί της Ιθάκης, σε Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους νησί.

Ερώτηση 2^η : Το Π.Δ. έχει βοηθήσει στην διατήρηση του παραδοσιακού οικισμού και ποια η αντιμετώπιση του κόσμου σχετικά με το διάταγμα αυτό;

-Βεβαιότατα! Αν μάλιστα υπήρχε σωστά οργανωμένο πολεοδομικό γραφείο δεν θα γίνονταν “ασχήμιες” (ελάχιστες αλλά ασχήμιες). Στην αρχή ο κόσμος κατά 70 % ήταν αντίθετος (αποτέλεσμα δημοψηφίσματος Δήμου Ιθάκης 1981), έπειτα με την εφαρμογή του ιδιαίτερου κανονισμού δόμησης (επί Υπ. κ. Τρίτση) η πλειοψηφία του κόσμου ήταν υπέρ και υπέρ είναι μέχρι και σήμερα. Το θετικό ποσοστό είναι πλέον μεγάλο. Χρειάζεται όμως μια προσαρμογή στις συνθήκες του σήμερα και βέβαια μια αλλαγή όσων αφορά στα κηρυχθέντα διατηρητέα σπίτια.

Ερώτηση 3^η : Είναι γνωστό πώς όλο και περισσότερα χωριά σε απομονωμένες περιοχές ερημώνουν. Τί θα προτείνατε για παράδειγμα, ώστε να αναβιώσει η Εξωγή και να γυρίσει ο κόσμος ξανά στο χωριό;

-Είναι δύσκολο να συμβεί, αλλά μια γενναία πολιτική απόφαση μπορεί να σήμεινε πολλά. Για να γίνει αυτό θα πρέπει η τοπική αυτοδιοίκηση να φτιάξει ένα ειδικό πρόγραμμα «Αναβίωσης» και να το χρηματοδοτήσει επαρκώς. Αυτό θα πρέπει να περιλαμβάνει σε πρώτη φάση την ανάδειξη των συγκριτικών πλεονεκτημάτων του χωριού· π.χ. τα θαυμάσια καλντερίμια που διασχίζουν το χωριό από κάτω προς τα πάνω , τις ιστορικές εκκλησίες του χωριού με τις ονομαστικές τοιχογραφίες, και τα αρχαιολογικά μονοπάτια που καταλήγουν σε αρχαιολογικές περιοχές, όπως η “Σχολή Ομήρου” , η “Μελάνυδρο Πηγή “ (που είναι σε πρόγραμμα του Ε.Ο.Τ.) και ωθούν ανοδικά τον τουρισμό. Για να γυρίσει ο κόσμος στο χωριό, πρέπει να υπάρξουν “επαναστατικές” υποδομές. Λέγοντας υποδομές συμπεριλαμβάνω την κατασκευή μιας μικρής ξενοδοχειακής μονάδος, λειτουργία αναψυκτηρίου, ταβέρνας, εκθετήριο τοπικών γεωργικών προϊόντων, ανάδειξη επαγγελματικών δραστηριοτήτων που θα καλύψουν θέσεις εργασίας και βέβαια δράσεις, κυρίως πολιτιστικές . Γενικά, πρέπει να αναδειχθεί η παραδοσιακή και καλαίσθητη Εξωγή, σε συνάρτηση με την αναβάθμιση των λειτουργικών παροχών, που είναι αναγκαίες για την εδραίωση μιας σύγχρονης οικιστικής περιοχής. Παραλείψαμε να πούμε ότι το χωριό έχει καταπληκτική θέα στο Ιόνιο και τα τελευταία χρόνια πολλά εγκαταλελειμμένα σπίτια αγοράζονται από ξένους.

Ερώτηση 4^η : Ποιος κατά την γνώμη σας είναι ο τρόπος για να αναδείξουμε έναν παραδοσιακό οικισμό σαν της Εξωγής; Διατηρώντας μια εκκλησία; έναν παραδοσιακό δρόμο; δημιουργώντας μια πλατεία;

-Πιστεύω πως κανένα από αυτά που ρωτάτε δεν μπορεί από μόνο του να αναδείξει έναν οικισμό σαν της Εξωγής. Χρειάζονται όλα μαζί, σε μια στοιχειώδη αισθητική αρμονία, όσα ειπώθηκαν ως απάντηση στο προηγούμενο ερώτημά σας και πολλά άλλα που παραλείψαμε σήμερα να αναφερθούμε. Το συμπέρασμα είναι, ότι κάποιος θα πρέπει να πιστέψουν πως τα παραπάνω μπορούν να γίνουν, να πραγματοποιηθούν και ύστερα να πάρουν τα ενδεχόμενα μέτρα. Εκτός από χρήματα, αυτά που χρειάζονται είναι ΟΡΑΜΑ- ΘΕΛΗΣΗ – ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.

ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Αμυγδαλόπετρα: ανώμαλη, γκρίζα ασβεστολιθική πέτρα (μαλακό υλικό εύκολο στην κατεργασία)

Αντιγός: κανάλι στον εξωτερικό πίσω τοίχο του κτιρίου που χρησιμεύει στον αερισμό και στον φωτισμό.

Αναμινάλι: ανοίγματα στις κάθετες επιφάνειες.

Ανώγι: ανώι, ο όροφος του σπιτιού πάνω από το ισόγειο.

Αρπέζες: οι ελκυστήρες που χρησιμοποιούνται ως μέτρο αντισεισμικής θωράκισης, τοποθετούνται μέσα στην τοιχοποιία και στις οροφές των κτιρίων.

Βέρα: μεγάλος δακτύλιος.

Γλίνα: πηλός με ασβέστη και νερό.

Γωνιά: χειμωνιάτικο δωμάτιο.

Κάμαρο: σαλόνι.

Καυκές: πέτρινα γουδιά

Καταρράχτης: πρόχειρη ξύλινη σκάλα.

Κατώγι: κατώι, ο χώρος που βρίσκεται κάτω από το σπίτι.

Λίμπες: πέτρινα σκεύη για την αποθήκευση λαδιών.

Λότζας: προεξοχή.

Μαλτεζόπλακα: πλάκα που χρησιμοποιούσαν κυρ. παλαιότερα στην επίστρωση δαπέδων.

Μότσος: κατασκευή που τοποθετείται παράλληλα με τον εξωτερικό τοίχο και προσαρμόζει τις σκάλες που κτίζονται αργότερα.

Μπομπάδες: ορθοστάτες.

Μπόκα: κυκλικό πέτρινο χτιστό στόμιο.

Μπουκάλα: πρώτες στέρνες λαξευτές στον βράχο.

Πλαφόνια: ψηλά ταβάνια.

Πορτόνι: εξωτερική πόρτα κατά την είσοδο στην αυλή.

Σαληνάρι: πέτρινη υδρορροή από την οποία ο μούστος πέφτει μέσα στο ειδικό δοχείο.

Σκούρα: εξώφυλλα

Σκοντρές: λοξά.

Φλιατρό: μικρός δακτύλιος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Δευτεραίος.Γ. , Τσατσομαρίδου.Β. , *Περιηγήσεις στην Ιθάκη, Μονοπάτια Βόρειας Ιθάκης* , Τυπόραμα , Πάτρα 1996
2. Διδώνη.Β. , «Το παράδειγμα της Οίας Σαντορίνης», Περιοδικό Αρχιτέκτονες, ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, τεύχος 47-περίοδος Β, Σεπτέμβριος / Οκτώβριος 2004
3. Δήμος Ιθάκης-Δίκτυο Οδύσσεια, ΙΘΑΚΗ με τη ματιά του Σπύρου Μελετζή, Επιμ. Κασσιανού.Ν. , Αθήνα 2001
4. Σαράντη.Ε. , Αναζητώντας την Ιθάκη, ΥΠΕΠΘ-ΥΠΠΟ(Πρόγραμμα Μελίνα) ΣΤ'ΕΠΚΑ
5. Ζαβιτσάνος.Ε. , Οικονομική και Κοινωνική ζωή της Ιθάκης, Από αρχαιοτάτης εποχής μέχρι του 1950, Αθήνα 1952
6. Ζήβας.Δ. , Η αρχιτεκτονική της Ζακύνθου, Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδος, Αθήνα 1984(πρώτη έκδοση)
7. Καλλίνικος.Α.- Δενδρινός.Σ. , Ιθάκη-Itaca-Ithaca. ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ ΕΠΕ, Αθήνα 1985
8. Καλλίνικος.Π. , Επτανησιακά(κατά το πλείστο Ιθακησιακά)σειμίμεικτα, Εκδόσεις ΔΟΜΟΣ Αθήνα 1988
9. Καλογήρου.Ν. , Οι πόλεις του ανατολικού Βερμίου: Φυσικό περιβάλλον και Αστικός χώρος, Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο, Περιβαλλοντική Τεχνολογία, Κεφάλαιο 3, Τόμος Α , Πάτρα 2001

- 10.Καρύδης.Ν. , Ερεσός-Το σπίτι, η κατασκευή, ο οικισμός, Εκδόσεις Παπασωτηρίου, Αθήνα 2003
- 11.Λουκοπούλου.Π., Λουκόπουλος.Δ., «Εισαγωγή στην έννοια του αστικού ιστού» , Περιοδικό Αρχιτεκτονικά θέματα, Τεύχος 16/1982
- 12.Ρουμπιέν Διονύσιος «Άνω Πετράλωνα(Αθήνα)» Αθήνα Ιούλιος 1999
- 13.Σαλβατώρ.Λ. , Καλοκαιρινές μέρες στην Ιθάκη, Επιμ. Ν.Σ.Φερεντίνου. , Αθήνα 2002
- 14.Σαράντη Αδαμαντία Περιβαλλοντικός Πόλεων και ανοιχτών χώρων.
- 15.ΥΧΟΠ-Δ/νση Παραδοσιακών οικισμών, Βαθύ Ιθάκης, αρχείο αξιολογών κτιρίων, Αθήνα, Σεπτέμβριος 1981
- 16.Φιλίπιδης.Α., Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Εκδόσεις Μέλισσα, 8 τόμοι, Αθήνα 1985

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Ευχαριστώ, για την πολύτιμη βοήθεια της, την επίκουρη καθηγήτρια κυρία Αγγελική Παπαλού.

Ευχαριστώ, τον τέως καθηγητή μου Ιωάννη Πανταζόπουλο τόσο για το ειλικρινές ενδιαφέρον του, όσο και για την πολύτιμη συνεισφορά του.

Ευχαριστώ, επίσης την κυρία Αδαμαντία Σαράντη, τον Θιακό Σταύρο Δελαπόρτα, τον ξάδελφο μου Γιάννη Αρσένη, την ξαδέρφη μου Αιμιλία Μαρτάτου για την πολύτιμη βοήθεια τους και την συμπαράσταση τους.

Τέλος μέσα από τα βάθη της καρδιάς μου, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους θείους μου, που μου έδωσαν την ευκαιρία να γνωρίσω το νησί τους και να το νιώσω σαν το σπίτι μου.